

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 7 | Sayı / Issue 2 | Maneviyat Özel Sayısı / Special Issue for Spirituality 2022 |

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

Açık Erişim Dergi / Open Access Journal

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 7 | Sayı / Issue 2 | Maneviyat Özel Sayısı / Special Issue for Spirituality 2022 |

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

İbn Haldun Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Ibn Haldun University

Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu Başkanı / Editor in Chief

Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Özel Sayı Editörleri / Special Issue Editors

Mustafa Atak, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Hasan Kaplan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Süleyman Derin, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Sefa Saygılı, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye
Ebru Morgül, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Editörler / Editors

Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editör / Associate Editor

Kübra Bostancı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Syed Farid Alatas, Singapur Ulusal Üniversitesi, Singapur
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Miriam Cooke, Duke Üniversitesi, ABD
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ahu Dereli Dursun, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Tahsin Görgün, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ali Osman Kuşakçı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Bruce B. Lawrence, Duke Üniversitesi, ABD
Mehmet Öncel, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Yılmaz, George Mason Üniversitesi, ABD

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi (e-ISSN 2651-379X), İbn Haldun Üniversitesi tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. 2016 yılında yayımlanmaya başlanan dergi; dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, sosyoloji, ilahiyat ile insan ve toplum bilimleri alanlarında özgün bilimsel Türkçe, İngilizce ve Arapça makaleler yayımlar. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

Journal of Ibn Haldun Studies (e-ISSN 2651-379X) is published by Ibn Haldun University, which is a referred bi-annual and blind peer-review. It has been published since the year of 2016. The journal publishes original Turkish, English or Arabic articles on the subjects of language, literature, history, art, architecture, sociology, theology and human and social sciences. The views expressed in the papers are under the responsibility of authors.

Yönetim Yeri / Head Office: Başak Mahallesi, Ordu Caddesi, F-05 Blok No:3 34480- Başakşehir, İstanbul, Türkiye
Telefon / Telephone: +90 212 692 0212 | **E-Posta / E-mail:** journal@ihu.edu.tr, **URL :** <https://journal.ihu.edu.tr>

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

Cilt
Volume 7

Sayı / *Issue 2*

Maneviyat Özel Sayısı
Special Issue for Spirituality 2022

İçindekiler / *Table of Contents*

Mustafa Atak, Aslıhan Ataman

Ruh Sağlığı ve Dindarlık İlişkisi / *The Relationship Between Mental Health and Religiosity*..... 201-216

Sümevra Arıcan, Handan Yalvaç Arıcı

Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi / *Spiritual Counseling Education in Schools*..... 217-233

Hasan Kaplan

Bir Tecdit Modeli Olarak Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması / *Spiritual Counseling and Guidance as a Model for Religious Renewal* 235-243

Mehmet Şirin Ayış

Manevî Rehberliğin Tasavvufi Boyutu: Ahmed Yesevî Örneği / *The Sufi Dimension of Spiritual Guidance: The Example of Ahmed Yesevi*..... 245-255

Zehra Atak

Sempozyum Değerlendirmesi: VII. Uluslararası Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu, 14-15 Mayıs 2022 / *Symposium Evaluation: 7th International Symposium on Spiritual Counselling and Guidance, 14-15 May 2022* 257-265

Ruh Sağlığı ve Dindarlık İlişkisi

The Relationship Between Mental Health and Religiosity

 Mustafa Atak⁽¹⁾, Aslıhan Ataman⁽²⁾

^(1, 2) Erciyes Üniversitesi, Türkiye

⁽¹⁾ mustafaatak@erciyes.edu.tr, ⁽²⁾ aslihan.ataman@erciyes.edu.tr

Geliş Tarihi: 10 Haziran, 2022 Kabul Tarihi: 24 Temmuz, 2022 Yayın Tarihi: 30 Ağustos, 2022

Öz: Bu çalışmada, pandemi süreci sonrasında üniversite gençliğinin ruh sağlığına yönelik değişkenleri ve dindarlık düzeyleri incelenerek varolan durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma verileri, pandemi süreci sonrasında üniversite öğrencilerinin % 29 oranında orta ve yüksek yalnızlık düzeyine sahip olduğunu, %31 oranında çok şiddetli düzeyde depresif belirtiler göstermekte olduğu ve %27 oranında çok şiddetli düzeyde anksiyete belirtileri olduğunu, %16 oranında çok şiddetli düzeyde stres bozukluğu belirtilerine sahip bulunduğunu ortaya koymuştur. Cinsiyetler açısından ruh sağlığı değerlendirmesinde erkeklerin kaygı düzeyi kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Araştırmada ortaya çıkan bulgulara göre; dindarlık düzeyi, depresyon, kaygı, yalnızlık ve stres düzeylerinin negatif yordayıcısıdır. Tüm bu veriler, dindarlığın ruh sağlığı için bir koruyucu faktör olabileceği savını desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Ruh Sağlığı, Depresyon, Kaygı, Yalnızlık

Abstract: In this study, it was aimed to reveal the current situation of university youth by examining the variables and religiosity levels of university youth after the pandemic process. The study data revealed that after the pandemic process, university students had a high level of loneliness (29%), severe depressive symptoms (31%), severe anxiety disorder (27%), and severe stress disorder (16%). In terms of gender, the anxiety level of men was found to be higher than that of women in the evaluation of mental health. According to the findings of the research; level of religiosity is a negative predictor of depression, anxiety, loneliness and stress levels. All these data support that religiosity may be a protective factor for mental health.

Keywords: Religiosity, Mental Health, Depression, Anxiety, Loneliness

1. Giriş

Modern hayatın toplumda yaygınlaşmasıyla beraber gençlerin ilgi alanları değişime uğramış ve bu değişimler beraberinde farklı sorunların oluşmasına yol açmıştır. Ruh sağlığı ile ilgili problemler son dönemde önemli görülen sorunlar arasında yer almaya

başlamıştır (Atak, 2022). Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında depresyon, anksiyete ve stres oranlarında büyük artış dikkat çekici düzeydedir. Dinin ruh sağlığı ile ilişkisi geçmişten günümüze psikologların ve araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu konuda birçok çalışma yapılmıştır (AbdAleati vd., 2016; Garssen vd., 2021).

Freud'a göre dini inanç, nesnel bir kanıttan ziyade arzu giderme amacına dayandığı için bir yanılsamadır. Din, onun bir kurbanı durumundaki insan öznesini kavrar ve kontrolü altına alır. Din, genel bir nevroz, zekânın özgürce kullanımını engelleyen bir uyuşturucu, çocukluktan kalma bir duygu ve insanının derhal vazgeçmesi gereken bir şeydir (Freud, 2012).

Bilişsel terapinin kurucularından Ellis dinin, insanları daha kötü bir duruma sürükleyebilecek olan günah ve suç kavramlarını içerdiğini vurgulayarak patolojik olarak gördüğü dinsel inançların nevroza yol açabileceğini iddia etmektedir. Ona göre dindarlık açısından düşük düzeyde bulunan bireyler, duygusal olarak daha sağlıklı görünmesine rağmen kendilik bilincinin düşük olması nedeniyle depresyona daha yatkın olacak ve bu kendilik bilincinin düşük olması kişilerde şizofreninin ilerlemesine neden olabilecektir (Ellis, 1960).

Davranışçı yaklaşımın önemli isimlerinden Skinner, devletin verdiği ceza ile dinin yaklaşımını aynı kefedeye değerlendirmekte, dini davranışı batıl davranış olarak nitelendirmekte ve Yaratıcıya karşı duyulan sevgiyi, bu sevginin manevi boyutunu bütünüyle yok saymaktadır (Atak, 2021).

Freud'un aksine dine karşı oldukça olumlu bir tutum benimseyen Jung, dinlerin aslında mükemmel birer psikoterapi sistemi olduklarını iddia etmektedir. Ona göre; Tanrıya olan inanç, insan ruhunun ayrılmaz bir parçasıdır. Modern psikoloji bu hakikatlerle yüzleşmek durumundadır. Jung, dindarlığın ruhsal çatışma içerisindeki insanların duygusal anlamda kararlılık kazanma noktasında olumlu etkisinin olduğunu belirtmiştir (Jung, 1978).

Dinin, ruh sağlığını olumlu etkilediğini savunan Allport, psikoterapi sürecinde içerisinde sağlanamayan sevginin din tarafından sağlandığını ifade etmiştir. May ise sağlıklı dinin, bağımsızlığı özendirici, cesaret verici ve yaşamı zenginleştirici olumlu niteliklerin bireyde oluşumunda etkili olduğunu iddia etmiştir (Ekşi, 2001).

Din ve ruh sağlığı ilişkisini olumlu olarak değerlendiren psikologlardan Baasher'e göre ibadetler, kişiliğin gelişiminde ve ruh sağlığının korunmasında pozitif bir etkiye sahiptir.

Ramazan orucu tutmak ve hacca gitmek, kişiye hem zararlı alışkanlıklardan korumakta hem de psikolojik sorunlardan uzaklaştırmaktadır (Haque 2004).

Beit-Hallahmi ve Argye'nin verdiği bilgiye göre ruh sağlığı dindarlık ilişkisi ile ilgili çalışmalarda elde edilen bulgular, stres ve kayęı düzeyi en düşük olanların ya tam dindar ya da inançsızlar arasında daha çok olduğunu ortaya koyacak mahiyettedir. Ancak ruh sağlığı ve dindarlık ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda olumlu bir ilişki bulunamamıştır (Beit-Hallahmi, 1997).

Koenig, dindarlık derecesiyle depresyon düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen 93 araştırmadan 59'unda dini ibadetleri yerine getiren bireylerin depresif semptomları daha az gösterdiklerini belirlemiştir. Diğer 33 çalışmanın 13'nde dindarlık ve depresyon arasında herhangi bir ilişki bulunamamış, dördünde ise dindar kişilerin dindar olmayanlara göre daha depresif davranışlar gösterdiği ve 16 çalışmanın da sonuçların oldukça karışık bulunduğu ortaya konulmuştur (Koenig, 2001/2002, s. 100). Bir başka çalışmada ise hayatında dini önemli gören kişilerin stres düzeyi dini önemli görmeyenlere göre daha yüksek çıkmıştır (Koenig, Larson, 2001).

Koenig ve arkadaşları 111 depresif yaşlı hasta ile yaptıkları çalışmada dini inancın ve inancı yaşama dökmenin, depresyonu azaltıcı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmış olup bu kişilerin araştırma sürecinde herhangi bir tedavi/terapi desteği almadan iyileştiklerini gözlemlemişlerdir. Dini inancın hastalara pozitif bakış açısı kazandırarak, acı ve ölüm farkındalığı ve kabullenme yetisi kazandırdığını ne sürmüşlerdir. Ayrıca dini inancın, insanların içinde buldukları durumun ne kadar kötü olursa olsun onlara iyileşmeye dair umut ve duygusal iyi oluş motivasyonu sağladığını belirtmişlerdir (Koenig, George ve Peterson, 1998).

Dindarlıkla sağlık arasındaki farklı boyutları inceleyen 850 çalışmanın depresyon ve kayęı ile dindarlık ilişkisini inceleyen kısımlarının üçte ikisinde, dindarlık düzeyi yüksek bulunan bireylerin, dindarlık düzeyi düşük bulunan kişilere oranla daha az depresyon ve kayęı yaşadıkları belirlenmiştir (Hackney ve Sanders, 2003).

Din ve kayęı arasındaki ilişkiyi inceleyen toplam 76 çalışmanın 35'inde dindarlık derecesi yüksek olan kişilerde daha az kayęı ve korku görülürken, 17'sinde din ve kayęı arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı, 7'sinde karmaşık ilişkiler bulunduğu, 10'unda ise,

dindarlık düzeyi yüksek olan kişilerin kaygı ve korku düzeylerinin dindarlık düzeyi düşük bulunan kişilere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Koenig, 2001;2002).

Dolayısıyla, literatürde yer alan çalışmaların, din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiye yönelik karmaşık bir tablo sunduğu gözlemlenmektedir. Bu karmaşıklığı giderebilmek ve pandeminin başlangıcına nazaran, azalan etkisi sürecinde, ruh sağlığı düzeyine ilişkin tabloyu görebilmek ve bu tablonun bireylerin dindarlık düzeyleri ile ilişkisini incelemek amacıyla, mevcut çalışmada, pandemi sürecinden en çok etkilenen gruplar arasında yer alan üniversite öğrencilerinin; yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeyleri ve bu düzeylere etkisi olabileceği öngörülen dindarlık düzeylerinin rolü incelenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, pandeminin zorlu süreci sonrasında üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı düzeylerini ve bu düzeylerinde, yalnızlık ve dindarlık düzeylerinin rolünü saptamaktır. Bu amaçla Erciyes Üniversite'nde eğitim gören öğrencilerin ruh sağlığına ilişkin değişkenleri ile yalnızlık ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma soruları şu şekildedir:

- Üniversite öğrencilerinin, pandemi sonrası depresyon, kaygı, stres ve yalnızlık düzeyleri nedir?
- Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri depresyon, kaygı ve stres düzeylerini ne derece yordamaktadır?
- Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeylerini ne derece yordamaktadır?

2. Yöntem

Bu çalışma nicel araştırma yöntemine dayanmaktadır ve kesitsel desen kullanılmıştır.

2.1. Örneklem/Katılımcılar

Çalışmanın katılımcı grubunu Erciyes Üniversite'sinde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır ve öğrenciler, mail yoluyla paylaşılan bir GoogleForms linki aracılığıyla çalışmaya katılmışlardır. Araştırma için belirlenen analizleri uygulayabilmek adına gerekli minimum örneklem büyüklüğü G*Power programı ile 315 olarak belirlenmiştir. Çalışmaya dâhil edilme kriteri, 17 yaşından büyük olmak ve Erciyes Üniversite'sinde lisans veya yüksek lisans düzeyinde eğitim görüyor olmaktır.

Normal dağılımlı etkileme, rastgele doldurma, çalışma kriterlerine uymama gibi faktörlerden dolayı dâhil edilemeyecek veriler dikkate alınarak, 330 katılımcıya ulaşılınca çalışmaya katılım sonlandırılmıştır. 330 gönüllü katılımcının verileri kontrol edilerek, çalışmaya katılım için şartları taşımayan katılımcıların cevapları veri havuzundan silinmiştir. 320 katılımcının verileri analiz için kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Öğrencilerin; yaşı, cinsiyeti, sınıfı, ailesinin geliri, yaşadıkları yer, önceki psikiyatrik tanıları gibi demografik bilgilerini edinmeye yönelik sorular yer almıştır.

Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği- Kısa Formu (DASS-21)

Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği 42 maddelik orijinal formu (DASS-42) Lovibond ve Lovibond (1995) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ve Brown (1997) tarafından geliştirilen 21 maddelik kısa formu ise (DASS-21) Yılmaz ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, depresyon, kaygı ve stres düzeyini ölçen 3 alt boyuttan oluşmaktadır ve her alt boyut 7 madde içermektedir. Maddeler 4'lü Likert kullanılarak (0 = hiçbir zaman, 1 = bazen, 2 = oldukça sık 3 = her zaman) değerlendirilmektedir. Her bir alt boyut için, işaretlenen maddelerin toplamı 2 ile çarpılarak toplam puanı elde edilir. Türkçe DASS-21 alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları depresyon için .81, kaygı için .80 ve stres için .75 olarak belirlenmiştir. Bu alışma kapsamında ise iç tutarlılık katsayısı depresyon için .89; kaygı için .85 ve stres için .88 olarak bulunmuştur.

2.2.1. UCLA Yalnızlık Ölçeği

UCLA Yalnızlık Ölçeği orijinal formu Russell, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından, bireylerin öznel yalnızlık deneyimini ölçmek amacıyla geliştirilmiş ve birkaç defa psikometrik özellikleri yeniden gözden geçirilerek üçüncü ve son revizyonu Russell (1996) tarafından yapılmış olup iç tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçek, 4'lü likert (1 = ben bu durumu hiç yaşamam, 4 = ben bu durumu sık sık yaşarım) ile sorulmuş 20 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Maddelerin yarısı ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80'dir ve yüksek puanlar yüksek yalnızlık düzeyini ifade etmektedir. Ölçeğin Türk dili ve kültürüne adaptasyonu Demir (1989) tarafından yapılmıştır ve iç tutarlılık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Bu alışma kapsamında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

2.2.2. Dindarlık Envanteri

Dindarlık Envanteri orijinal formu Naci Kula (1993) tarafından geliştirilmiştir ve daha sonra Aydemir (2008) tarafından bazı maddeleri yeniden gözden geçirilerek revize edilmiş ve iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Envanter 5'li likert ile sorulmuş (1 = kesinlikle katılmıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum) 25 maddeden oluşmaktadır. 2 madde ters puanlanmaktadır. Envanterin 6 alt boyutu vardır: İnancın kişi açısından önemi (4 madde), inanç boyutu (4 madde), ibadet boyutu (4 madde), duygu boyutu (3 madde), bilgi boyutu (6 madde) ve etki boyutu (4 madde). Bu çalışma kapsamında ölçeğin Aydemir (2008) tarafından revize edilen versiyonu kullanılmıştır ve iç tutarlılığı katsayısı ölçek genelinde .96 olarak bulunmuştur. Her bir alt boyutuna yönelik bulunan iç tutarlılık katsayıları ise şu şekildedir: İnancın kişi açısından önemine yönelik maddeler için .77, inanç boyutuna yönelik maddeler için .96, ibadet boyutuna yönelik maddeler için .84, duygu boyutu yönelik maddeler için .57, bilgi boyutuna ilişkin maddeler için .89 ve etki boyutuna ilişkin maddelerin iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuş ve kurulun 29/03/2022 tarihli kararı ile çalışmanın etik yönden uygun olduğuna dair onay alınmıştır. Çalışma verileri, 18 Nisan - 02 Haziran 2022 tarihleri arasında, mail ile paylaşılan bir link aracılığıyla çalışmaya katılmayı onaylayan öğrencilerin çevrimiçi platformda anket ve ölçüm araçlarını doldurması ile toplanmıştır.

Verilerin analizi için SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada yer alan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri, yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeylerini saptamak için betimsel analizler uygulanmıştır. Basıklık çarpıklık değerleri ile veri setinin dağılımı kontrol edilmiştir ve parametrik testlerin uygulanmasının uygun olduğu görülmüştür. Yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşma durumlarını test etmek amacıyla Bağımsız Örneklem T Test analizi kullanılmıştır. Daha sonraki aşamada, ana değişkenler arasındaki ikili ilişkileri incelemek amacıyla Pearson Korelasyon ve yalnızlık ve dindarlığın ruh sağlığına ilişkin değişkenler üzerinde yordayıcı rollerini belirlemek amacıyla basit ve hiyerarşik linear regresyon analizleri uygulanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Verilere Dair Betimsel Bulgular

Araştırmanın katılımcı grubunu Erciyes Üniversitesi'nde eğitim gören, yaşları 18 ile 35 arasında değişen ($\bar{X} = 22$, $SS = 2.65$) 320 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin %57'sini

kadınlar ($N = 183$), %43'ünü ise erkekler ($N = 137$) oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaklaşık % 51'i olarak çoğunluğu ($N = 162$), mevcut ders döneminde hem çevrimiçi hem de yüz yüze derslerinin olduğunu bildirmişlerdir. Çoğunluk olarak öğrencilerin %48'i evde ailesiyle birlikte yaşadığını ve %37'si ise yurttan kaldığını bildirmiştir. Ayrıca, öğrencilerin %12'si daha önce bir psikiyatrik tanı aldıklarını bildirmişlerdir. Katılımcı öğrencilerin ayrıntılı demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Değişken		<i>N</i>	%
Cinsiyet	Kadın	137	42.8
	Erkek	183	57.2
Eğitim süreci	Online	32	10
	Yüz yüze	124	38.8
	Hibrit	162	50.6
Ailenin Gelir Seviyesi	0-4.499	114	35.6
	4.500-8.999	128	40
	9.000-13.499	42	13.1
	13.500-17.999	22	6.9
	18.000 ve üstü	14	4.4
Geçmiş Psikiyatrik Tanı	Evet	40	12.5
	Hayır	280	87.5

3.2. Öğrencilerin Ruh Sağlığına İlişkin Betimsel Analizler

Araştırmanın temel değişkenleri ile ilgili bulgular şu şekildedir: UCLA Yalnızlık Ölçeği verilerine göre, öğrencilerin yaklaşık %33'ü düşük yalnızlık düzeyi, %38'i orta yalnızlık düzeyi, yaklaşık %24'ü orta-yüksek arası yalnızlık düzeyi ve %6 'sı ise yüksek yalnızlık düzeyine sahip olduğunu bildirmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama yalnızlık düzeyi ise orta düzey bir yalnızlık değeri olarak $X = 42.52$ ($SS = 13.09$) bulunmuştur.

DASS-21 ölçeğinden elde edilen depresyon düzeyi verilerine göre, öğrencilerin %11'i hafif düzey depresif belirtiler gösterdiği, yaklaşık %22'sinin orta düzey depresif belirtiler gösterdiği, yaklaşık %16'sının şiddetli düzey ve % 31'inin ise çok şiddetli düzey depresif belirtiler gösterdiğini görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama depresif belirti düzeyi ise, orta-şiddetli arası bir depresif belirti değeri olarak $X = 20.67$ ($SS = 11.64$) bulunmuştur.

DASS-21 ölçeğinden elde edilen kaygı düzeyi verilerine göre, öğrencilerin %10'unun hafif düzey kaygı belirtileri gösterdiği, yaklaşık %21'inin orta düzey kaygı belirtileri gösterdiği, %9'unun şiddetli ve % 27'sinin ise çok şiddetli düzey kaygı belirtileri gösterdiği bulunmuştur. Çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama kaygı düzeyi, orta düzey bir kaygı değeri olarak $\bar{X} = 13.43$ ($SS = 10.48$) bulunmuştur.

DASS-21 ölçeğinden elde edilen stres düzeyi verilerine göre, öğrencilerin %13'ünün hafif düzey stres yaşadığı, %19'unun orta stres yaşadığı, %14'ünün şiddetli ve % 16'sının ise çok şiddetli düzey stres yaşadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama stres düzeyi, orta düzey bir stres değeri olarak $\bar{X} = 19.49$ ($SS = 11.05$) bulunmuştur. Ölçeklerden değişkenlere yönelik elde edilen ayrıntılı bilgiler Tablo2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Ruh Sağlığına İlişkin Betimsel Veriler

Değişken		<i>N</i>	%
Yalnızlık	Düşük (20-34)	104	32.5
	Orta (35-49)	122	38.1
	Orta-yüksek (50-64)	75	23.4
	Yüksek (65-80)	19	5.9
Depresyon	Normal (0-9)	65	20.3
	Hafif (10-13)	35	10.9
	Orta (14-20)	70	21.9
	Şiddetli (21-27)	50	15.6
	Çok Şiddetli (28+)	100	31.3
Kaygı	Normal (0-7)	108	33.8
	Hafif (8-9)	32	10
	Orta (10-14)	66	20.6
	Şiddetli (15-19)	27	8.4
	Çok Şiddetli (20+)	87	27.2
Stres	Normal (0-14)	122	38.1
	Hafif (15-18)	42	13.1
	Orta (19-25)	61	19.1
	Şiddetli (26-33)	44	13.8
	Çok Şiddetli (34+)	51	15.9

Demografik değişkenlere göre öğrencilerin yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin farklılaşmasına ilişkin bulgular şu şekildedir: T test analizi, çalışmaya katılan öğrencilerin depresyon ve stres düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı farklılıklar olmadığını ($p > .05$) fakat yalnızlık ve kaygı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymuştur. T test analizine göre, erkeklerin yalnızlık düzeyi ($\bar{X} = 44.6$, $SS = 13.75$) kadınların yalnızlık düzeyinden ($\bar{X} = 40.9$, $SS = 12.38$) istatistiksel olarak daha yüksektir, $t = 2.47$, $p < .05$. Kaygı düzeyleriyle ilişkili olarak ise T test analizi, erkeklerin kaygı düzeyinin ($\bar{X} = 12.03$, $SS = 9.56$), kadınların kaygı düzeyinden ($\bar{X} = 14.48$, $SS = 11.03$) istatistiksel olarak daha düşük olduğunu göstermiştir, $t = -2.08$, $p < .05$. Yalnızlık, depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin t test analiz sonuçları Tablo3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin Ruh Sağlığı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Cinsiyet	\bar{X}	SS	t	p
Depresyon	Kadın	20.00	11.412	1.21	.23
	Erkek	21.58	11.92		
Kaygı	Kadın	14.48	11,03	-2.08	.038
	Erkek	12.03	9.56		
Stres	Kadın	20.05	11.48	-1.06	.29
	Erkek	18.73	10.45		
Yalnızlık	Kadın	40.96	12.38	2.47	.014
	Erkek	44.59	13.75		

3.3. Temel Değişkenler Arası Korelasyonlar

Öğrencilerin DASS-21 ölçeğinden elde edilen depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin, UCLA Yalnızlık Ölçeği'nden elde edilen yalnızlık ve Dindarlık Envanteri'nden elde edilen dindarlık düzeyleri ile ilişkilerini yönelik yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucu şu şekildedir: Katılımcı öğrencilerin yalnızlık düzeyi ile depresyon ($r = .514$, $p < .001$), kaygı ($r = .394$, $p < .001$) ve stres ($r = .404$, $p < .001$) düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin dindarlık düzeyi ile depresyon ($r = -.259$, $p < .001$), kaygı ($r = -.156$, $p < .05$) ve stres ($r = -.144$, $p < .05$) düzeyleri arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Temel değişkenler arası ikili korelasyonlara dair ayrıntılı bilgiler ve ayrıca Dindarlık Envanteri alt ölçekleri ile depresyon kaygı ve stres düzeylerinin korelasyon değerleri de Tablo4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Temel Değişkenler Arası Korelasyonlar

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Depresyon	r	1	.671**	.803**	.514**	-.259**	-.240**	-.220**	-.270**	-.161**	-.227**	-.224**
2. Kaygı	r		1	.778**	.394**	-.156**	-.103	-.166**	-.149**	-.101	-.171**	-.121*
3. Stres	r			1	.404**	-.144*	-.134*	-.118*	-.166**	-.063	-.136*	-.118*
5. Dindarlık	r					1	.813**	.894**	.895**	.843**	.891**	.933**
6. Kişisel önem	r						1	.584**	.703**	.656**	.573**	.763**
7. İnanç	r							1	.726**	.717**	.889**	.787**
8. İbadet	r								1	.715**	.736**	.828**
9. Duygu	r									1	.680**	.776**
10. Bilgi	r										1	.770**
11. Etki	r											1

** $p < 0.01$

* $p < 0.05$

3.4. Öğrencilerin Ruh Sağlığını Yordayıcı Değişkenler: Regresyon Analizi

3.4.1. Ruh Sağlığı Yordayıcısı Olarak Yalnızlık

Yalnızlık düzeyinin, öğrencilerinin ruh sağlığı düzeyini yordayıcı etkisini test etmek amacıyla depresyon ve stres için 2 ayrı doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, yalnızlığın; depresyonu ($F(1, 318) = 114.39, R^2 = .265, p < .001$), ve stresi ($F(1, 318) = 62.13, R^2 = .163, p < .001$) yordama etkisine ilişkin modellerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgulara göre, öğrencilerin yalnızlık düzeyinin depresyon düzeyindeki varyansın yaklaşık %27'sini ve stres düzeyindeki varyansın ise %16'sını açıkladığı görülmektedir. Yalnızlığın depresyonu ($\beta = .514, t = 10.69, p < .001$) ve stresi ($\beta = .404, t = 7.88, p < .001$) pozitif yönde yordadığı görülmektedir.

Yalnızlığın kaygıyı yordayıcı rolünü test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon modeline ilk adımda cinsiyet kontrol değişkeni olarak sokulmuştur. Cinsiyette referans grup erkek olarak alınmıştır (erkek = 0, kadın = 1). Daha sonra modele yalnızlık değişkeni ikinci adımda sokulmuştur. Regresyon analizi sonucu, cinsiyetin yer aldığı birinci modelin ($F(1, 318) = 4.33, R^2 = .013, p < .05$) ve cinsiyet ve yalnızlığın yer aldığı ikinci modelin ($F(2, 317) = 35.87, R^2 = .185, p < .001$)

istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, cinsiyet değişkeni modele birinci adımda sokulduğunda, öğrencilerin depresyon düzeyindeki varyansın %1'ini açıklamaktadır. Yalnızlık değişkeninin modele eklenmesiyle ise, model depresyon düzeyindeki varyansın yaklaşık %19'unu açıklamaktadır. Dolayısıyla, yalnızlık değişkeni, modele %17 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir katkı sağlamıştır ($\Delta R^2 = .171$, $F(1,1) = 66.51$, $p < .001$). İkinci modelde değişkenler arası ilişkilere bakıldığında ise, kadın olmanın ($\beta = .173$, $t = 3.38$, $p < .001$) ve yalnızlık düzeyinin ($\beta = .418$, $t = 7.88$, $p < .001$) kaygı düzeyini pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Bu bulgular, yalnızlığın ruh sağlığı için bir risk faktörü oluşturduğunu desteklemektedir. Yalnızlığın depresyon, kaygı ve stresi yordama etkisine ilişkin bulgular Tablo5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Yalnızlık Düzeyinin Ruh Sağlığını Yordayıcı Rolüne İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken	Model	Değişken	F	R ²	β	t
Depresyon	Model 1	Yalnızlık	114.39**	.265	.514	10.69**
Stres	Model 1	Yalnızlık	62.13**	.163	.404	7.88**
Kaygı	Model 1	Cinsiyet	4.33*	.013	.116	2.08*
	Model 2	Cinsiyet Yalnızlık	35.87**	.185	.173 .418	3.38** 8.16**

** $p < 0.01$

* $p < 0.05$

3.4.2. Ruh Sağlığı Yordayıcısı Olarak Dindarlık

Dindarlık düzeyinin, öğrencilerinin depresyon ve stres düzeyini yordayıcı etkisini test etmek amacıyla doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Analiz sonuçları şu şekildedir: Dindarlığın, depresyonu ($F(1, 318) = 22.78$, $R^2 = .067$, $p < .001$) ve stresi ($F(1, 318) = 6.70$, $R^2 = .021$, $p < .05$) yordama etkisine ilişkin modellerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, öğrencilerin dindarlık düzeyinin; depresyon düzeylerindeki varyansın yaklaşık %7'sini ve stres düzeylerindeki varyansın ise %2'sini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca, dindarlık ile depresyon ($\beta = -.259$, $t = -4.77$, $p < .001$) ve stres ($\beta = -.144$, $t = -2.59$, $p < .05$) arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani, dindarlık düzeyi, depresyon ve stres düzeylerinin negatif yordayıcısıdır.

Dindarlık düzeyinin, öğrencilerinin kaygı ve yalnızlık düzeylerini yordayıcı etkisini test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Öncelikle dindarlığın kaygı düzeyini yordayıcı etkisini test etmek amacıyla, regresyon modeline ilk adım olarak

cinsiyet kontrol değişkeni olarak sokulmuştur. Cinsiyette referans grup erkek olarak alınmıştır (erkek = 0, kadın = 1). Daha sonra modele dindarlık değişkeni ikinci adımda sokulmuştur. Regresyon analizi sonucu, cinsiyetin yer aldığı birinci modelin ($F(1, 318) = 4.33, R^2 = .013, p < .05$) ve cinsiyet ve dindarlığın yer aldığı ikinci modelin ($F(2, 317) = 7.22, R^2 = .044, p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, cinsiyet değişkeni modele birinci adımda sokulduğunda, öğrencilerin kaygı düzeyindeki varyansın %1'ini açıklamaktadır. Dindarlık değişkeninin modele eklenmesiyle ise, model kaygı düzeyindeki varyansın %4'ünü açıklamaktadır. Dolayısıyla, dindarlık değişkeni, modele %3 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir katkı sağlamıştır ($\Delta R^2 = .03, F(1,1) = 9.97, p < .05$). İkinci modelde değişkenler arası ilişkilere bakıldığında, kadın olmanın kaygı düzeyini pozitif yönde yordadığı görülürken ($\beta = .140, t = 2.52, p < .05$); dindarlık düzeyinin kaygı düzeyini negatif yönde yordadığı görülmektedir ($\beta = -.175, t = -3.16, p < .05$).

Öğrencilerin dindarlık düzeyinin, yalnızlık düzeyini yordayıcı etkisini test etmek amacıyla, regresyon modeline ilk adım olarak cinsiyet kontrol değişkeni olarak sokulmuştur. Cinsiyette referans grup erkek olarak alınmıştır (erkek = 0, kadın = 1). Daha sonra modele dindarlık değişkeni ikinci adımda sokulmuştur. Regresyon analizi sonucu, cinsiyetin yer aldığı birinci modelin ($F(1, 318) = 6.12, R^2 = .019, p < .05$) ve cinsiyet ve dindarlığın yer aldığı ikinci modelin ($F(2, 317) = 9.39, R^2 = .056, p < .001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, cinsiyet değişkeni modele birinci adımda sokulduğunda, öğrencilerin yalnızlık düzeyindeki varyansın yaklaşık %2'ini açıklamaktadır. Dindarlık değişkeninin modele eklenmesiyle ise, model yalnızlık düzeyindeki varyansın yaklaşık %6'sını açıklamaktadır. Dolayısıyla, dindarlık değişkeni, modele yaklaşık %4 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir katkı sağlamıştır ($\Delta R^2 = .037, F(1,1) = 12.45, p < .001$). İkinci modelde değişkenler arası ilişkilere bakıldığında, erkek olmanın yalnızlık düzeyini pozitif yönde yordadığı görülürken ($\beta = -.111, t = -2.02, p < .05$); dindarlık düzeyinin yalnızlık düzeyini negatif yönde yordadığı görülmektedir ($\beta = -.194, t = -3.53, p < .001$).

Bu bulgular, dindarlığın ruh sağlığı için bir koruyucu faktör olabileceğini desteklemektedir. Dindarlığın ruh sağlığına ilişkin değişkenleri yordama etkisine dair bulgular Tablo6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Dindarlık Düzeyinin Ruh Sağlığını Yordayıcı Rolüne İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken	Model	Değişken	F	R ²	β	t
Depresyon	Model 1	Dindarlık	22.78**	.067	-.259	-4.77**
Stres	Model 1	Dindarlık	6.70*	.021	-.144	-2.59**
Kaygı	Model 1	Cinsiyet	4.33*	.013	.116	2.08*
	Model 2	Cinsiyet Dindarlık	7.22**	.044	.140 -.175	2.52* -3.16**
Yalnızlık	Model 1	Cinsiyet	6.12*	.019	-.111	-2.02*
	Model 2	Dindarlık	9.39**	.056	-.194	-3.53**

** $p < 0.01$

* $p < 0.05$

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuç

Son yıllarda üniversite öğrencilerinin depresyon, kaygı, stres ve yalnızlık oranlarında hatırı sayılır düzeyde artışların olduğu birçok araştırmada ortaya çıkmıştır (Chang vd., 2021; Liyanage vd., 2021). Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin % 29 oranında orta ve yüksek yalnızlık düzeyine sahip olduğu, %31 oranında çok şiddetli düzeyde depresif belirtiler göstermekte olduğu ve %27 oranında çok şiddetli düzeyde anksiyete belirtileri göstermekte olduğu, %16 oranında çok şiddetli düzeyde stres bozukluğu belirtilerine sahip bulunduğunu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin, ortalama depresyon düzeyi orta-şiddetli arası bir düzey olarak 20.67; ortalama kaygı düzeyi orta düzey bir değer olarak 13.43 ve ortalama stres düzeyi ise orta düzey bir değer olarak 19.49 olarak bulunmuştur. Türkiye’de pandeminin başlangıcı ve en yoğun olduğu süreçte yapılan çalışmalardaki üniversite öğrencilerinin depresyon, kaygı ve stres düzeyleri ile kıyaslandığında, bu çalışmada yer alan öğrencilerin depresyon kaygı ve stres düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Özkan vd., 2021; Şahin vd., 2022). Bu tablo, pandemi sürecinin olumsuz etkilerinin azalmasıyla birlikte, öğrencilerin ruh sağlığında olumlu bir gelişim olacağına dair beklentinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi ile depresyon kaygı ve stres düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Yalnızlık duygusunda artış depresyon, kaygı ve streste artışa yol açmaktadır. Öğrencilerin dindarlık düzeyi ile depresyon ve stres düzeyleri arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Dindarlık düzeyi arttıkça

depresyon, kaygı ve stres azalmaktadır. Dolayısıyla, dindarlığın koruyucu etkisi, literatürde de yer alan çalışmalarda olduğu gibi (Atak, 2022; Berry ve York, 2011; Gürsu, 2015; Ronneberg vd., 2016) bu çalışma bulgularıyla da desteklenmiştir.

Örnek olarak, pandemi sürecinden önce yapılan ve depresyon düzeyi ile namaz kılma sıklığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada “beş vakit” namaz kıldığını bildiren grubun depresyon düzeyi ortalamasının ($\bar{X} = 14.2$), “hiç” namaz kılmadığını bildiren grubun depresyon düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 16.4$) anlamlı düzeyde düşük olduğunu ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada üniversite öğrencilerinin kaygı düzeyi ile oruç tutma sıklıkları arasındaki ilişki incelenmiş ve “düzenli” olarak oruç tuttuğunu belirten bireylerin kaygı düzeyi ortalaması ($\bar{X} = 14$), “hiç” oruç tutmadığını ifade eden bireylerin kaygı düzeyi ortalamasından ($\bar{X} = 17.4$) anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur (Atak, 2022). Bu konuda birçok araştırma dindarlığın ruh sağlığını olumlu etkilediğine işaret etmektedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan veriler üniversite gençliğinin depresyon, kaygı, stres ve yalnızlık düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir. Dindarlık burada ruh sağlığını ifade eden bu durumların azalmasına yol açarak, ruh sağlığını koruyucu bir işlevi yerine getirmektedir.

4.2. Öneriler

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan hareketle belirlenen öneriler şu şekildedir:

Bu çalışma, pandemi sonrası üniversite öğrencilerinin ruh sağlığına ilişkin bir resim ortaya koymaktadır ve bu resim pandemi etkilerinin azalmaya başladığı süreçlerde, öğrencilerin ruh sağlığının daha olumsuz bir yöne doğru gittiğini göstermektedir. Dolayısıyla pandemi süreciyle birlikte yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi, öğrencilerin ruh sağlığını korumak daha önemli bir durum haline gelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın sonuçları; pandemiyle birlikte var olan üniversite öğrencilerinin ruhsal durumundaki değişimi ve bu ruhsal durumu etkileyebilecek faktörlerin tespit edilmesi, öğrencilerin ruhsal durumunu iyileştirmeye yönelik projelerin ve çalışmaların oluşturulması noktasında yol gösterici olacaktır.

Dindarlığın bu araştırmada olduğu gibi birçok çalışmada ruh sağlığını ve yalnızlığı koruyucu bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda din ve maneviyat ile ilgili çalışmalara ilahiyat fakültesi dışındaki faültelerde de yer verilmelidir.

Psikoloji alanı içerisinde kurulmaya başlayan ve Türkiye’de hâlihazırda onbir üniversitede psikoloji bölümü içerisinde yer alan Maneviyat Psikolojisi Anabilim dalları işlevsel hale getirilerek tüm psikoloji bölümleri içerisinde açılabilir. Maneviyat Psikolojisi Anabilim dalları; din ve maneviyyatın psikolojik etkisi, ibadetlerin ruh sağlığına etkisi, inancın psikolojik dayanıklılığa etkisi, Kuran’ı Kerim’de psikolojik tespitler gibi birçok konuda araştırma çalışmaları yürütebilir.

Son dönemde bazı üniversitelerde yüksek lisans düzeyinde açılan manevi danışma ve rehberlik programları psikoloji, rehberlik, din ve maneviyyat merkezli eğitimlerle ve pratiğe yönelik çalışmalarla işlevsel hale getirilebilir.

Ruh sağlığı ile ilişkili sorunların iyileştirilmesi amacıyla üniversitelerde ve diğer kamu kurumlarında kurulan psikolojik danışma ve rehberlik merkezleri içerisinde maneviyyat psikolojisi ve manevi danışmanlık noktasında tecrübeli, uzman bireyler yer alabilir.

Dini pratikler konusunda İlahiyat Fakülteleri Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte üniversite öğrencilerine yönelik maneviyyat eğitimi çalışmaları yapılabilir.

Kaynaklar

- AbdAleati, N. S., Mohd Zaharim, N., & Mydin, Y. O. (2016). Religiousness and mental health: Systematic review study. *Journal of Religion and Health, 55*(6), 1929–1937.
- Atak, M. (2021). *Nefs psikolojisi: Kuram uygulama*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Atak, M. (2022). Pandemi öncesinde üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı ile ilişkili faktörler. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, 7*(1), 55–67. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2022.88>.
- Aydemir, R. E. (2008). *Dindarlık ve mutluluk ilişkisi*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M. (1997). *The psychology of religious behavior, belief and experience*. London & New York: Routledge.
- Berry, D. M., & York, K. (2011). Depression and religiosity and/or spirituality in college: A longitudinal survey of students in the USA. *Nursing & Health Sciences, 13*(1), 76–83.
- Ekşi, H. (2001). Başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Ellis, A. (1960), "There is no place for the concept of sin in psychotherapy", *Journal of Counseling Psychology, 1*, 188–192.
- Freud, S. (2012). *Bir yanılısamanın geleceği*, çev., Hasan İlhan, İstanbul: Alter Yayınları.
- Chang, J. J., Ji, Y., Li, Y. H., Pan, H. F., & Su, P. Y. (2021). Prevalence of anxiety symptom and depressive symptom among college students during COVID-19 pandemic: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 292*, 242–254.

- Garssen, B., Visser, A., & Pool, G. (2021). Does spirituality or religion positively affect mental health? Meta-analysis of longitudinal studies. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 31(1), 4–20.
- Gürsu, O. (2015). Ergenlik dönemi dindarlığı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 / 34 (December), 49–75.
- Haque, A. (2004). Religion and mental health: The case of american muslims. *Jurnal of Religion and Health*, 43 (1), 45–58.
- Jung, C. G. (1978) Psychological reflections, princeton, NJ. Bollingen.
- Koenig, H. G. & Larson, D. B. (2001). Religion and mental health: Evidence for an association. *International Review of Psychiatry*, 13 (2), 67– 78.
- Koenig, H. G. (2001/2002). Religion and medicine II: religion, mental health, and related behaviors. *International Journal of Psychiatri in Medicine*, 31 (1), 97–109.
- Koenig, H. G., L. K. George & B. L. Peterson. (1998). Religiosity and remission of depression in medically ill older patients. *The american journal of pschiatry*, 155 (4), 536–542.
- Kula, N. (1993). *Kimlik ve din: Ergenler üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Liyanage, S., Saqib, K., Khan, A. F., Thobani, T. R., Tang, W. C., Chiarot, C. B., ... & Butt, Z. A. (2021). Prevalence of anxiety in university students during the COVID-19 pandemic: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 62.
- Lovibond, P. F. ve Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the depression anxiety stress scales (DASS) with the Beck depression and anxiety inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33, 335–342.
- Özkan, Y., Sevin, M. D., & Avcı, Ü. E. Covid 19 küresel salgın sürecinde depresyon, anksiyete ve stresin duygusal yeme bozukluğuna etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 183–200.
- Ronneberg, C. R., Miller, E. A., Dugan, E., & Porell, F. (2016). The protective effects of religiosity on depression: A 2-year prospective study. *The Gerontologist*, 56(3), 421–431.
- Russell, D, Peplau, L. A. ve Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42 (3): 290–294.
- Russell, D. W. (1996). UCLA Loneliness scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, 66(1), 20–40. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6601_2
- Şahin, E., Fulya, T U. R. K., & Hamamcı, Z. Covid-19 pandemi sürecinde depresyon, anksiyete ve stres ile başa çıkma tutumlarının sosyal medya bağımlılığıyla ilişkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(1), 165–186.
- Hackney, C. H. & G. S. Sanders. (2003). Religiosity and mental health: a meta- analysis of recent studies. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42 (1), 43– 55.
- Yılmaz, Ö., Boz, H. & Arslan, A. (2017). Depresyon anksiyete stres ölçeğinin (DASS 21) Türkçe kısa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalışması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 78–91. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fesa/issue/30912/323190>

Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi

Spiritual Counseling Education in Schools

 Sümeyra Arıcan⁽¹⁾, Handan Yalvaç Arıcı⁽²⁾

¹⁾Yalova Üniversitesi, Türkiye ²⁾İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

¹⁾sumeyratekin@gmail.com ²⁾handanyalvac1453@gmail.com

Geliş Tarihi: 10 Haziran 2022

Kabul Tarihi: 24 Temmuz 2022

Yayın Tarihi: 30 Ağustos 2022

Öz: Bireyler hayatlarında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çocuk ve gençler de kendi yaşlarının, içinde buldukları zaman, mekân ve sosyo-kültürel ortamın getirdiği bazı zorluklarla, ya da zorluk olarak algıladıkları bazı problemlerle yüzleşmektedirler. Yaşanan bu olumsuzlukların giderilebilmesi için okullarda manevi danışmanlık eğitiminin gerçekleştirebileceği düşünülmektedir. Dünyada Amerika, İngiltere, Singapur gibi bazı ülkelerde okullarda görev yapan öğretmenlere manevi danışmanlık eğitimi verilmekte ve öğrencilerine yardımcı olmaları sağlanmaktadır. Manevi danışmanlık kapsamında ele alınan sorunlar, ahlaki ve dini konularda olabildiği gibi gündelik yaşam sorunları ile de alakalı olabilmektedir. Bu çalışmada okullarda manevi danışmanlık kavramına, bu hizmete duyulan ihtiyaca, uygulamanın ilke ve yöntemlerine değinilmiştir. Çocuk ve gençlerin hayata dair meseleler, arkadaşlık ilişkileri ve iletişim dilinde yaşadıkları problemler ile çeşitli sorgulamalarında yardımcı olacak bir manevi danışmanlık hizmetinin okullarda sunulması önemli görülmektedir. Bu çalışma, okulda manevi danışmanlık ihtiyacını teorik olarak tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Manevi Danışmanlık, Okulda Manevi Danışmanlık Eğitimi, Okul, Öğrenci

Abstract: *Individuals face various difficulties in their lives. Children and young people also face some difficulties brought by their age, time, place and socio-cultural environment, or some problems that they perceive as difficulties. It is thought that spiritual counseling education can be carried out in schools in order to eliminate these negativities. In some countries such as America, England and Singapore, teachers working in schools are given spiritual counseling training and they are provided to help their students. The problems handled within the scope of pastoral care can be related to daily life problems as well as moral and religious issues. In this study, the concept of spiritual counseling in schools, the need for this service, the principles and methods of its application are mentioned. It is considered important to provide a pastoral care service at schools that will help children and young people in their various inquiries about life issues, friendship relations and communication language problems. This study theoretically discusses the need for spiritual counseling at school.*

Keywords: *Religious Education, Spiritual Counseling, Spiritual Counseling Education at School, School, Student*

Giriş

Dijital bir dünyanın içerisinde yepyeni bir çağ yaşanmakta ve bu çağda dijital tasavvurlar oluşmakta, gerçeklik algısı sanallaşmaktadır. Hızın hâkim olduğu bu çağda insan doğası kendi ritminden uzaklaşmaktadır. Ontolojik olarak insan varlığının fiziksel ve psikolojik ritmi yeni çağın peşinden koşmak zorunda kalmaktadır. Bu hız bireyin ruhunu dinlemesine izin vermemektedir. Ruhsal olarak tatmin olmak artık hız ve haz üzerine temellendirilmektedir. Ruhsal gelişimin ihtiyaç duyduğu dinginlikten uzak hayat tarzı bireyleri ve toplumları olumsuz şekilde etkilemektedir. Son zamanlarda gençler arasında alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, intihar vakalarının artması, Amerika, Britanya olmak üzere birçok ülkede terör gruplarının çoğalması, amaçsızlığın ve umutsuzluğun hayat tarzı hâlini alması, geleceğe dair kaygılar nedeniyle karanlık bir gelecek olacağı düşüncesinin hâkim olması gençliğin yaşadığı problemleri ortaya koymaktadır. Artık gençler kendilerinin varoluşlarını kuşatan daha yüksek kudrette bir düzenin varlığını ve gücünü hissedememektedirler. Bu durum madde ve mana ilişkisini zedelemektedir (Caroll, 2008, s.11).

Madde ve mana arasındaki ilişki dengesi bozuldukça bireyler içgüdüsel tatminlere yönelmektedir. Bu durum ruhun ihtiyaçlarına yönelik tatminleri gerekli kılmaktadır. Gençlerin birçok problem yaşadıkları ve bu problemlerini okul ortamına taşıdıkları görülmektedir. Bu konuya çözüm olarak dünyada İngiltere, Amerika, Singapur gibi ülkelerde okullarda görev yapan öğretmenlere öğrencilerinin problemlerine yardımcı olabilmelerine yardımcı olabilmeleri için manevi danışmanlık eğitimi verilmektedir. Manevi danışmanlık eğitimi veren okullarda sadece dini ve ahlaki konularda değil aynı zamanda gündelik sorunlara yönelik destek verilmektedir. Manevi danışmanlık hizmetinde dijitalleşmenin neden olduğu problemlerle birlikte pandemiden kaynaklı sorunların çözümünde bilimsel yöntemlerin yanı sıra dinî bakış açısından yararlanılmaktadır. Bu çalışmada dünyada manevi danışmanlık hizmeti veren okullarda bu eğitimin nasıl verildiği, hangi yöntemlerin kullanıldığı ortaya konulmakta ve bu uygulamaların ülkemiz için değerlendirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. Manevi Danışmanlık Nedir?

Batı literatüründe “Pastorel Care” ve “Pastorel Counseling” kavramlarıyla ifade edilen dinî/manevi danışmanlık papaz ya da rahiplerin kilise dışındaki dini danışma ve rehberlik hizmetleri olarak kabul edilmektedir. Hristiyan Kilisesi’nin öğretilerinden oluşan organizasyonu anlamına gelen, papazsal ilgi olarak tercüme edilen “Pastoral Care” kavramı etimolojik olarak Latince beslemek manasına gelen “Pascere” kelimesinden

türemiş, kendisine tabi olanlara manevi ve ahlaki destek veren anlamında “İyi Çoban” metaforu ile ifade edilmektedir. Çünkü “Pastoral Care” papazların toplumlarıyla ilgili manevi ve ahlaki endişelerini ortaya koymaktadır (McLaughlin, 2000, s. 4). Dinî/manevi danışma psikolojisi anlamına gelen “Pastoral Psikoloji”nin tarihi Batı’da Hz. İsa ile başlatılmakta ve manevi danışmanlık hizmetlerinin bir Hristiyanlık faaliyeti olarak meydana geldiği kabul edilmektedir (Cebeci, 2010, s. 56). Özellikle Ortaçağ’da Hristiyan din adamlarının insanları Hristiyanlaştırmak için başlattıkları misyonerlik faaliyetlerinin 20. yüzyılda rehberlik alanındaki gelişmelerden etkilenerek kilise üyelerini destekleme şeklinde planlandığı bilinmektedir. Kilisede gerçekleştirilen günah çıkarma eyleminin bir dinî danışma olarak geliştirildiği düşünülmektedir (Cebeci, 2012, s. 62). 20. yüzyılda günah çıkarma eyleminin daha bilimsel yürütülmesine yönelik olarak çalışmalar yapıldığı, din adamlarının dinî/manevi danışma verebilme yetkinliği kazanabilmeleri için klinik ve danışma psikolojisi alanlarında eğitim aldıkları görülmektedir (Şirin, 2013, s. 22).

Manevi danışmanlık hizmeti konusunda ilk bilimsel çalışmayı yapan Amerikalı psikolog Anton Boisen’in inanç ve ruh sağlığı arasındaki tarihsel bağlantıyı formülize ettiği ve yeni bir sistem ortaya koyduğu bilinmektedir. Boisen 1926 yılında “Teolojinin Metotları ve Görevi” (The Task and Methods of Theology) adlı çalışmasında manevi yönden insanları anlayanın yöntemlerini göstermekte ve manevi danışmanlık konusunda ilke ve yöntemlere dair bilgiler vermektedir (Cebeci, 2012, s. 63, Şirin, 2013, s. 21–22). William Arnold “Introduction to Pastoral Care” adlı çalışmasında manevi danışmanlık hizmetinin çerçevesini çizmekte, bu hizmetin bireyin ontolojik sorularına cevap verilmesi, bireyin kendisini, yaratılışını, imkân ve sınırlılıklarını bilmesi açısından profesyonel bir destekleme çalışması olduğunu belirtmektedir. Teoloğ Lynch ise manevi danışmanlığın iyi ve huzurlu bir hayat tasavvuru oluşturmada disiplinler bir çalışma alanı olduğunu iddia etmektedir. Clebsch ve Jackle konuyu tarihsel bir perspektif üzerinden değerlendirmekte ve manevi danışmanlık hizmetinin iyileştirme, destekleme ve yönlendirme olmak üzere üç farklı fonksiyonunun olduğunu düşünmektedirler. İyileştirme fonksiyonu bireyin rahatlaması ve rehabilite olmasını, destekleme fonksiyonu bireyin iş hayatındaki problemlerinin çözümünde yardım almasını, yönlendirme fonksiyonu ise bireye iş, eş, kariyer konularında rehberlik edilmesini ifade etmektedir (Cebeci, 2012, s. 64–65).

İslâm geleneğinde peygamberlerin bireysel ve toplumsal problemlere çözüm bulmaları manevi danışmanlık tarihini Hz. Adem’e dayandırmaktadır. Özellikle peygamberlerin

kendi yaşadıkları problemlere buldukları çözümler olumsuz durumlarla başa çıkma yöntemlerini göstermektedir. Kur'an'da kişinin problemleriyle başa çıkabilmesi yönündeki tavsiyeler manevi danışmanlığın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Kur'an'da manevi danışmanlık modelleri olarak 3 yaklaşımdan söz edilebilir. Bu bağlamda ilk model iyiliği emretmek ve kötülöklere engel olmaktır. Tevbe Suresi 71. ayette iyiliği yaymak, kötölöklere engellemek için iletişime geçilmesi gerektiğini bildirmektedir. Toplumda bireyler arasında iletişime geçilmediği zaman toplumsal problemlerin çözülmesinin zor olacağı anlaşılmaktadır. Alimler veya hocalarla olan iletişim ve onlardan alınan destek, ikinci manevi danışmanlık modeli olarak yorumlanmaktadır (Baygeldi, 2018, ss. 10-11). Üçüncüsü ise Hz. Peygamber'in modelidir. O'nun yaşadığı dönemde etrafındaki her bireyle ayrı ayrı ilgilendiği ve herkesin sorununa ve durumuna göre çözüm önerileri sunduğu bilinmektedir. Kendisine danışan bireylerin farklılıklarını, yetiştikleri kültürü dikkate alarak ve seviyelerine göre tavsiyelerde bulunduğu, hatta farklı zamanlarda farklı kimselerin benzer sorularına farklı cevaplar verdiği müşahede edilmektedir (Koç, 2020, s. 177).

Netice itibariyle manevi danışmanlığın ilk insandan günümüze her bireyin hayat içerisinde yaşadığı olumsuzluklarda manevi olarak destek alma ihtiyacına karşı verilen bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kurumsallaşan manevi danışmanlık hizmetini bireylerin hangi dinden ya da hangi kültürden olduklarına bakılmaksızın talep ettikleri dinin değerleri doğrultusunda problemlerine çözüm önerisi getirme, olumlu bakış açısı kazandırma, bir konuyla ilgili karar verme gibi süreçlerde danışan ile manevi danışman arasındaki etkileşim ürünü olarak tarif etmek mümkündür (Söylev, 2014, ss. 62-63). Dolayısıyla manevi danışmanlık daha çok inanç, ibadet, ahlak ve gündelik hayatla ilgili problemleri çözmeye çalışan bir yardım mesleği olarak görölmektedir. Manevi danışmanın, danışanın probleminin çözümünde danışanın kendisi için belirlediği yardım kaynağına müracaat etmesi gerekmektedir (Sözgün, 2017, s. 210). Böylelikle danışan problemini çözme sürecinde zihni ve kalbi olarak rahat hissedebilmektedir.

2. Okullarda Manevi Danışmanlık

Dünyada hastaneler, cezaevleri olmak üzere birçok kurumda manevi danışmanlık hizmeti verildiği, Amerika, İngiltere, Singapur gibi bazı ölkelerin okullarında manevi danışmanlık hizmeti sunulduğu bilinmektedir. İngiltere'de manevi bakım/danışmanlık 1923'te Fyling Hall School'da Mab Bradley isimli bir öğretmen tarafından kurulmuştur. Bu eğitimde temel anlayış, eğitimin ders programlarının ve metinlerin ötesinde, çocukların ikinci derece denklemleri öğrenmelerinin yanı sıra hayat hakkında da bilgi edinmeleri, dürüstlük, görgü ve karşılıklı saygı gibi geleneksel değerleri de öğrenmeleri

anlayışına dayanmaktadır (“Pastoral Care – What Is It?”, 2020). İngiltere’de gerçekleştirilen manevi danışmanlık eğitimlerinde öğrencilerin hayat hakkında bilgi edinmelerine ve geleneksel değerleri öğrenmelerine yönelik çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

British International School/İngiliz Uluslararası Okul manevi danışmanlık birimini, okul yaşamının temel bir boyutu ve genç yetişkinlerin gelişimini desteklemek için kullanılan roller, kaynaklar, yapılar, politikalar, programlar ve süreçler sistemi olarak tanımlamaktadır. Manevi danışmanlık birimi, öğrencinin eğitimsel, duygusal ve sosyal gelişimini öğrenme değerlerinin merkezine koyan bütünsel bir eğitim yaklaşımının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Manevi danışmanlık sistemi manevi danışmanlık birimi yöneticileri, müdür yardımcıları, seviye belirleme koordinatörleri, öğretmenler, özel öğretmenler olmak üzere bir grubun bir senelik bir planlaması olarak gerçekleştirilmektedir (“Pastoral Care Policy”, 2019). Dolayısıyla İngiltere’de manevi danışmanlık eğitiminin her sene planlı olarak ve grup çalışması şeklinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Manevi danışmanlık eğitimlerinin en erken ortaya çıktığı yerlerden biri olarak kabul edilen Amerika’da II. Dünya Savaşı’na kadar bazı teoloji fakültelerinin manevi danışmanlık alanında dersler verdiği ve savaş sırasında pek çok asker ve vatandaşa savaşın olumsuz etkilerine yönelik manevi destek ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu ihtiyacın artması sonucunda 1950’li yılların sonunda Kuzey Amerika’da birçok teoloji fakültesinde manevi/dinî danışmanlık kursları verildiği görülmektedir. 20 yüzyılın son yarısında manevi danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştığı ve bu yaygınlaşma sonucunda kurumsallaşmaya gidildiği müşahade edilmektedir (Uğurlu, 2017, s. 2525). Araştırmalar okullarda verilen manevi danışmanlık eğitimlerinin öğrencilere aidiyet duygusu kazandırdığı, öğrencilerin kimlik duygusunu geliştirdiği ve öğrenme eğilimlerini keşfetmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir. Manevi danışmanlık eğitimi veren okullarda öğrenciler bilişsel, davranışsal ve sosyal olarak manevi danışmanlar tarafından desteklenmektedir (Murphy & Holste, 2017, s. 537).

Avusturalya’da da manevi danışmanlık eğitimi verilmektedir. Avusturalya’da okullarda verilen manevi danışmanlık hizmeti ile ilgili Gatehouse Projesi ve Manevi Danışmanlık Faaliyetleri Bütüncül Okul Yaklaşımı programları dikkat çekmektedir. Bu programlardan Gatehouse Projesi 1995 yılında geliştirilmiş, Victoria’daki 26 ortaokulda uygulanmıştır. Bu program; ergenlerin duygusal gelişimlerine katkı sağlamak, uyuşturucu ve alkol

kullanımı, depresyon ve genç intiharı gibi olumsuzlukları önlemek, öğrencilerin okullara bağlılıklarının arttırmak, öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Tüm bu koruyucu faktörlerin güçlendirilmesi için tüm okul yaklaşımının önemi vurgulanmıştır. Çocukların bireysel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin okula aidiyetleri ve öğrenmeleriyle ilişkili olduğuna dikkat çekilmiştir (Hearn vd., 2006). Katolik Eğitim Ofisi tarafından geliştirilen, A Whole School Approach to Pastoral Care: 'A Road Beyond the Gatehouse' Program (Manevi Danışmanlık Bütüncül Bir Okul Yaklaşımı: 'Gatehouse Ötesinde Bir Yol' Programı) Gatehouse Projesinin ötesinde daha geniş bir bağlama dikkat çekmiştir. Bu model göre önlem, erken müdahale, müdahale ve müdahale sonrası olmak üzere dört aşama bulunmaktadır:

- Öncelikli olarak önlem aşaması uygulanarak öğrencilerin sağlığı ve esenliği teşvik edilmekte ve aidiyet duygusu oluşturulmaktadır.
- Erken müdahale aşamasında öğrencilere yaşanan problemlerle ilgili başa çıkma becerilerini güçlendirme ve olumsuz olaylarla ilgili riskleri azaltma konularında destek verilmektedir.
- Müdahale aşamasında destek ve tedaviye erişmek için ağlar oluşturulmaktadır.
- Müdahale sonrası ya da üç aşama tamamlandıktan sonra olumlu ilişkileri yeniden kurmak önerilmektedir.

Manevi danışmanlık hizmetinde gerçekleştirilen bu aşamalar öğrencinin ihtiyacına göre belirlenmektedir. Aşama aşama gerçekleştirilen manevi danışmanlık faaliyeti öncelikle bir problem yaşanmadan önce öğrenciye destek vererek olabilecek olumsuz durumlara karşı önlemsel bir yaklaşım sunmaktadır. İkinci aşamada erken müdahale ederek problem büyümeden çözümlenmesine destek verilmektedir. Üçüncü aşamada ise yaşanan probleme anında müdahale edilerek problemin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Son aşama ise tüm yaşananlardan sonra öğrencinin tekrar kendisini düzenlemesine destek olarak yaşadığı sıkıntıları atlmasına yardımcı olunmaktadır. Böylelikle öğrenciler bir problem yaşamadan önce, bir problemi yaşarken ve sonrasında nasıl davranacaklarını, problemi çözmek için becerilerini doğru şekilde kullanmayı öğrenmektedirler.

Okulda İyi Oluş Modeli, manevi bakım/danışmanlık konusunda bir standart oluşturmak için bütüncül bir bakış açısı sunmakta, çocukların sağlık ve refahının okul kapsamının da ötesinde evlerini ve içinde buldukları toplumu içeren bir bağlamda yer aldığını öne sürmektedir (Hearn vd., 2006, s. 15). Bir başka ifadeyle öğrencilerin iyi hissetmeleri, huzurlu olmaları için okulda gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra öğrencilerin aileleri ve yaşadıkları topluma ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Aşağıdaki şekilde Katolik Eğitim

Reaktif manevi danışmanlık vaka çalışması ile öğrencilerin “sosyal, duygusal, fiziksel, davranışsal veya ruhsal nitelikteki” sorunlarına birebir ilgiyle yanıt vermeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda akran desteği ve mentorluk da kullanılmaktadır. Böylece öğrencilere kendi akranları ve daha deneyimli veya daha bilgili bir kişinin rehberliği manasına gelen mentor desteklemesi yapılmaktadır. Proaktif, önleyici pastoral bakım yaklaşımında öğrencilerin hayatlarındaki ‘kritik olayları’ öngörülmekte ve eğitim süreçleri ve faaliyetleriyle bu olaylar önlemek amaçlanmaktadır. Böylece reaktif vaka çalışmasına duyulan ihtiyacın azaltılması istenmektedir. Bu yaklaşım bağlamında tüm okul yaklaşımı da gündeme gelmektedir. Böylece sadece çocukların özgüveni, dayanıklılığı ve akademik kapasitesi geliştirilmemekte, aynı zamanda toplumsal değerleri, yönetim ve çevreyi içeren daha geniş bir okul ortamı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gelişimsel manevi danışmanlık müfredatı ile öğrencilerin kişisel, sosyal, ahlaki, manevi ve kültürel gelişimi; farklı programlar, öğretici çalışmalar ve müfredat dışı etkinlikler yoluyla geliştirilmeye çalışılmaktadır. Manevi bakım/danışmanlık hizmetleri planlama, kaynak sağlama, izleme, değerlendirme ve teşvik süreçlerini içermektedir (Hearn vd., 2006, ss. 11-12). Avustralya’da öğrenci destek hizmetleri; rehberlik memurları, din görevlileri ve öğrenci refah çalışanları, toplum eğitim danışmanları, okul polisi, okul hemşireleri, devlet okullarında görevli hemşireler ve gençlik destek koordinatörlerini içermektedir (“Student Health, Safety and Wellbeing”, 2019).

İngiltere, Avustralya gibi okullarda manevi danışmanlık eğitimi veren ülkelerden biri de Singapur’dur. Singapur’da manevi bakım/danışmanlık çalışmalarının 1986 yılında Singapur Eğitim Bakanı’nın Amerika ve İngiltere ziyareti sonrasında başladığı, 1987 yılında yayınlanan “Towards Excellence in Schools” raporuyla Singapur okullarına manevi danışmanlık hizmetinin tanıtıldığı ve bakanlığın okullarda manevi bakım/danışmanlık eğitimi için çağrıda bulunduğu bilinmektedir. 1988 yılında İngiliz okullarının eğitimciler tarafından ziyaret edildiği ve okullarda manevi danışmanlığın başarılı olduğu belirtilmektedir. Bu ziyaretler öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal olmak üzere tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için manevi danışmanlık eğitiminin önemini ortaya koymaktadır (D’Rozario, 1988, s. 73-75).

Okullarda manevi bakım/danışmanlıkla ilgili alanlar oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bu alanlar; zorbalık, kaygı ve stres, manevi ve ahlaki gelişim, sosyal beceri eğitimleri, vatandaşlık eğitimi, kariyer eğitimi, dini eğitim, sağlık eğitimi, uyuşturucu eğitimi, ölüm eğitimi, insan ilişkileri eğitimi, düşünce becerileri eğitimi, meditasyon ve akran desteği gibi oldukça geniş konu alanlarını içermektedir (Hearn vd., 2006, s. 8).

İngiltere’de manevi desteği akademik destekle birlikte değerlendiren okullar olduğu gibi akademik ve manevi desteği ayrı değerlendirenler de bulunmaktadır. Covid salgını sonrasında manevi bakım/danışmanlık çalışmalarının daha da önem kazandığına dikkat çekilmektedir. Birçok okul salgın süreci sonrasında öğrencilerine daha fazla destek vermek için hazırlık yapmaktadır (“Pastoral Care in the Curriculum”, 2022). Okullarda manevi bakım/danışmanlık hizmetlerinde sivil kuruluşlar da etkin rol üstlenmektedir. The National Association for Pastoral Care in Education (NAPCE) profesyonel eğitim çalışanları ile okullardaki öğrencilerin refahı, kişisel-sosyal eğitimi ve manevi bakımlarıyla ilgilenen ilişkili kuruluşlar arasındaki bağlantıyı sağlamak için 1982’de İngiltere’de kurulmuştur. Kurum ayrıca bilimsel çalışmaların yayınlandığı Pastoral Care in Education dergisinin yayıncılığını da yürütmektedir (“NAPCE”, 2022). Bu kurum vasıtasıyla, eğitimde manevi bakım/danışmanlık konusundaki araştırmalar artış göstermektedir. Netice itibarıyla dünyada birçok ülkenin okullarında manevi danışmanlık eğitimleri verilmekte ve bu eğitimlerin öğrencilerde olumlu etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

3. Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi İhtiyacı

Dijital çağdan önce bireylerin problemlerine yaşadığı toplum içerisinde çözümler bulunduğu ve bu problemlerin çözümüne aile üyelerinin, gerekiyorsa komşuların ya da akrabaların destek olduğu bilinmektedir. İnsanlar birbirlerinden uzaklaştıkça, ilişki ağları zayıfladıkça kimse kimsenin sıkıntısından haberdar olamamaktadır. Aynı zamanda yoğun yaşanan hayatlarda başkası için yapılabilecek bir yardım penceresi dahi açılmamaktadır. Dünün dünyasında insan insana şifa olurken günümüz dünyasında insanın insana tahammülsüzleştiği görülmektedir. Seküler bir anlayışla sunulan içeriklerin dünyevileşme temayülünü arttırdığı, gençlerin dinden uzaklaştığı ve ahlakın kişiselleştiği müşahede edilmektedir. Bütün bu değişim ve dönüşümler bireysel ve toplumsal olarak manevi konular hakkında doğru kaynaklar sunan birimlerden beslenmeyi ihtiyaç hâline getirmektedir. Yapılan araştırmalar psikolojik problemler yaşandığında, bunalım dönemlerinde, yakın birisi öldüğünde, kişinin veya yakınlarının yaşadığı ağır hastalık durumlarında, afet ya da kaza yaşandığında, aile içindeki çatışmalarda hayatın anlamsız ve amaçsız olduğuna karar verilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durumlarda bireyler manevi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Anlam ve amaç kaybı yaşanan dönemlerde bireylerin daha fazla manevi desteğe ihtiyaç olduğu görülmektedir (Maçin, Akay, & Çevik, 2020, s. 44). Anlamsızlık problemi çözülmediği zaman umutsuzluk, anksiyete, depresyon, fiziksel aktivitelerde düşme gibi problemler olarak ortaya çıktığı bildirilmektedir (Reker, Peacock, & Wong, 1987, s. 44).

Dinin eskilerin söylemleri ya da eski olarak tanımlandığı günümüz dünyasında gençler inançtan uzaklaştıkça maddeye mahkûm olmak durumunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda içgüdüsel arzularının tatminini öncelemedirler. Bu içgüdüsel tavır gençlerin olgunlaşmasını engellemektedir. Dolayısıyla gençlerin doğru yaşama becerileri açısından desteklenmesi gerekmektedir. 1988 yılında İngiltere’de 18 eğitimcinin manevi danışmanlık hizmeti veren 16 okulda gerçekleştirdikleri ve rapor olarak sundukları çalışma manevi danışmanlık desteğinin önemini göstermektedir. Raporda manevi danışmanlık eğitimiyle her öğrencinin özgüven, öz-yönelim ve öz disiplin gibi konularda desteklendiği, öğrencilerin ilgileri, yetenekleri ve kişisel nitelikleri açısından mevcut potansiyellerini geliştirmede öz-farkındalıklarının arttığı, öğrencilerin akademik olarak ilerlemiş olduğu, her öğrencide sosyal sorumluluk duygusunun geliştiği, başkalarına saygı ve başkalarının ihtiyaçlarına dair farkındalığın arttığı, başkalarıyla ilişki kurmada sosyal becerilerin geliştiği bildirilmekte ve bu eğitimlerin gelecekte topluma katkısının olacağı belirtilmektedir (D’Rozario, 1988, s. 76).

Manevi danışmanlık hizmetiyle ilgili yapılan çalışmalar bu eğitimin amaç ve hedeflerini ortaya koymaktadır. Okullarda manevi danışmanlık hizmetinin öncelikli amacı her öğrencinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesini sağlamak için her öğrenciyi kişisel olarak anlamak ve temel yaşam becerileri kazandırmaktır (D’Rozario, 1988, s. 75). Aynı zamanda gençlerin manevi ihtiyaçlarının farkına varabilme, özdenetimli olabilme, içgüdüsel olanla ihtiyaç olanı ayırt edebilme, içgüdüsel davranmak yerine bilinçli davranışlar ortaya koyabilme, inanç ve ahlaki değerleri olumsuz etkileyebilecek durumlarda doğru kaynaklara müracaat edebilme gibi konularda kazanımlarına destek olmak da amaçlanmaktadır (Waters, 2008, ss. 3-4). Genel olarak okullarda manevi danışmanlık eğitiminin hedefi öğrencilerin duygusal ve manevi gelişimine yönelik bir eğitimin geliştirilerek ruh sağlıklarına katkıda bulunulmasıdır (McLaughlin, 2000, s. 69).

Manevi danışmanlık hizmeti her öğrencinin manevi gelişimlerinin yanı sıra akademik, fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal yönlerini de desteklemek üzere planlanmaktadır. Manevi danışmanlık desteği alan her öğrencinin ihtiyaçları çerçevesinde birden fazla destek ağının mevcut olduğunu bilmesi problemlerin çözümüne yardımcı olmaktadır. Ayrıca çalışmaların istenilen hedefe ulaşabilmesi için eğitimlerde aileler sürece dahil edilmektedir. Bu eğitimlerde öğrenme görevlerinin kişiselleştirilmesi, öğrencilerin ilgisini çeken etkinlikler yapılması ve öğrencilere manevi alanda gelişimleri için fırsatlar sunulması manevi danışmanlık hizmetlerini daha etkili bir hâle getirmektedir (“Student Wellbeing and Pastoral Care with Schoolbox”, 2022).

Netice itibariyle dijitalleşme ve sosyal medya platformlarıyla birlikte ergenlerin/gençlerin hayat tasavvurları maneviyattan uzak bir şekilde inşa edilmektedir. Manevi alanlardan uzak kalınması, iletişim ve ilişkilerin sanallaşması gibi birçok neden gençleri hayatın anlam ve amacından uzaklaştırmakta, maddi tatmin araçlarına yönelmektedir. Manevi yönü olmayan bir hayat maddi araçlarla tatmin edilmek istense de başarılı olunamamaktadır. Özellikle gençlerin kendilerini keşfetmeye çalıştıkları sorgulama dönemlerinde sadece maddi araçlara yönelmeleri maneviyattan yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Okullarda gerçekleşecek manevi danışmanlık hizmeti gençlerin doğru bir hayat tasavvuru oluşturmaları açısından önem arz etmektedir.

4. Okullarda Manevi Danışmanlık Hizmetinin İlke ve Yöntemleri

Okullardaki manevi danışmanlık hizmetinin belirli ilke ve yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Okullarda manevi danışmanlık hizmetleri genel olarak problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme olmak üç ilke üzerine inşa edilmektedir. Problemlere karşı önleyici olma ilkesi hayat içerisinde herhangi bir problem yaşanmadan önce o duruma karşı donanımlı olmayı, gelişime katkı sunma ilkesi bireyin manevi gelişimine destek olmayı, beceri geliştirme ilkesi ise bireylerin olumsuz durumlarda problem çözme becerilerini geliştirmeyi ifade etmektedir. Manevi danışmanlık ilkelerinin uygulanabileceği alanlar şöyle sıralanmaktadır:

- Yaşam becerilerinin öğretimi
- Sosyal becerilerin öğretimi
- Öğrencilerde doğru benlik imajını geliştirmek ve öz farkındalık oluşturmak
- Öğrencilerle manevi destek için ortak çalışmalar sürdürmek

Öğrencilerin yaşam becerilerini geliştirmek hayatın anlamı ve amacına yönelik yaşam faaliyetlerini destekleme anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bunalım, afet, kaza, bir yakının kaybı gibi durumlarda öğrenciye yardımcı olabilmektir. Sosyal becerilerin gelişiminde iletişim ve etkileşime yönelik çalışmalar yapılarak sosyal ilişkilerde doğru iletişim kurmanın yollarını öğrenme, iletişim problemlerini çözebilme becerisi kazandırma, otoriteyle başa çıkma, uyumlu olabilme gibi her türlü ortamda yaşanan herhangi bir problemin üstesinden gelebilme becerilerini geliştirme çalışmalarının yapılmasını ifade etmektedir. Yaşam becerilerini ve sosyal becerileri geliştirmenin öğrencilerin manevi olarak daha güçlü hissetmelerine, öngörülemeyen problemlerle başa çıkabilecek donanımda olmalarına yardımcı olmanın yanı sıra yaşam zevkini kaybetmek, alkol almak, kendisine zarar vermek gibi yıkıcı davranışlara yönelmelerine engel olduğu da bilinmektedir (Raymond, 2018, ss. 7-11).

Genel rehberlik alanında bireylere destek verebilmek için bireyi tanıma teknikleri “psikoanaliz teknikleri” başlığı altında ve hizmet sunma teknikleri ise “terapötik teknikler” başlığı altında verilmektedir. Psikoanaliz teknikleri test teknikleri, gözlem, olay kaydı, anekdot, otobiyografi, sosyometri, kimdir bu tekniği olmak üzere belirli tekniklerle bireyler tanınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca açıklama, onaylama, duyguları yansıtırma, yüzleştirme, yorumlama, destekleme, cesaret verme, soru sorma, bilgi verme, tavsiye verme gibi terapötik yöntemler kullanılarak bireylere destek verilmektedir. Bu teknikler manevi danışmanlık hizmetlerinde de kullanılmaktadır. Böylelikle bireylerin, bedensel, zihinsel, duygusal yönlerden kendi özelliklerini tanımalarına ve kabul etmelerine, yaşama karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine, başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için gerekli becerileri edinmelerine, problem çözme, bir konuda karar verme, tercih yapabilme, sorumluluk alma gibi yaşam becerilerini geliştirmelerine, öz-değer, özgüven ve özdenetim konularında beceri kazanmalarına, okul içindeki ve okul dışındaki eğitim imkanlarını kullanabilmelerine destek olunmaktadır (Er, t.y., ss. 50-53) Okullarda verilen manevi danışmanlık hizmetlerinde rehberlik ve danışmanlık alanında kullanılan genel yöntemlere yer verilse de ergenlerin gelişimleri göz önünde bulunularak onların ihtiyaçlarına göre planlama yapılmaktadır.

Okullardaki manevi danışmanlık hizmetinde birebir çalışmalarda öğrencinin problemine odaklanılırken, genel çalışmalarda ergenlerin/gençlerin öncelikli ihtiyaçlarına odaklanılmaktadır. Örneğin öğrencilerde doğru benlik imajı geliştirmek ve öz farkındalık oluşturmak manevi danışmanlık alanlarından biri olarak görülmektedir. Ergenlik, gençlerin kendilerini keşfetmeye çalıştıkları bir dönemdir. Bu dönemde gençler kendilerini başkalarıyla kıyaslayabilmekte, başkalarının beden imgelerine, hayat tarzlarına hayranlık duyabilmekte ve kendi ontolojik özelliklerini küçümseyebilmektedir. Özellikle günümüzde sosyal medya mecralarında dayatılan fiziksel özellikler, lüks hayat tarzları gençlerin kendi varoluşsal özelliklerini beğenmemeye ve kendilerini kötü hissetmelerine neden olmaktadır. Öz farkındalık çalışmaları gençlerin kendileri hakkında olumlu benlik imgesi geliştirmelerine ve öz-değer konusunda bilinçlenmelerine yardımcı olmaktadır. Öz farkındalık oluşturma faaliyeti manevi danışmanlık alanları arasında önemli bir hizmet alanı olarak kabul görmektedir (Raymond, 2018, s. 12) Öz farkındalık içerisinde öz-değer çalışmaları önem arz etmektedir. “*Bireyin kendisine değer verme derecesini*” (Reber, 1985, s. 678) olarak tanımlanan öz-değer bireyin ontolojik özelliklerini kabul etmesi ve kendisindeki nitelikleri gerçekçi olarak algılamasıdır. Bir başka ifadeyle bireyin kendi değerine ilişkin öznel ve duygusal değerlendirmesinde objektif olabilmesi (Nair, 2016, s. 7) güçlü ya da zayıf yönlerinin farkında olabilmesidir. Dolayısıyla öz

farkındalık çalışmaları gençlerin kendilerini başkaları ile kıyaslamadan, varoluşsal özelliklerini kabul ederek doğru benlik imgesi oluşturma çalışmalarıdır.

Yaşam becerileri, sosyal beceriler ve öz farkındalık oluşturma çalışmalarının gerçekleştirilebilmesi için öğrencilerle ortak faaliyetler yapılması gerekmektedir. Öğrencilerin olumsuz duygu ve durumlarla başa çıkmasına yardımcı olmak için manevi danışmanlık konusunda yapılan müfredat çerçevesinde öğrencilerle bir araya gelmek ve yaşam becerileri, sosyal beceriler ve öz farkındalık konularında öğretim yöntemleri kullanılarak çalışmalar yapmak; problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme ilkelerini destekleyici faaliyetler olarak görülmektedir. Bu faaliyetler müfredat çerçevesinde gruplar şeklinde yapılabilmektedir. Çalışma gruplarının belirli kuralları bulunmaktadır:

- **Grup büyüklüğü:** Manevi danışman ya da manevi danışmanlık yapan öğretmen grubu oluştururken grubun dört ile altı öğrenci arasında olmasını hedeflemelidir. Sınıflar çok büyükse, gruplar biraz daha büyük olabilir.
- **Bir grup oluşturmak ve yönergeleri bildirmek:** Gruplar mümkün olduğunca yetenek seviyeleri birbirine yakın olan öğrencilerden seçilmelidir. Üyelere grubun görev ve sorumlulukları bildirilmelidir. Grup üyeleri belirli zamanlarda toplanmalı, hayatın anlamı ve amacı, öz farkındalık, öz-değer gibi konularda araştırmalar ve tartışmalar yapılmalıdır.
- **Gruplara görevlerinde yardımcı olmak:** Gruplar oluşturulup liderler ve sözcüler seçildikten sonra öğretmen grupları çalışma yapmaya ve tartışmaya teşvik etmelidir. Çalışmaların başında öğrencilere konularını nasıl hazırlayacaklarına dair bilgilendirme yapılsa da ara sıra gruplarla iletişim kurmak ve neler yaptıklarını takip etmek önem arz etmektedir.
- **Gruplar arasında tartışmayı kolaylaştırmak:** Gruplar araştırdıkları konu hakkında çalışmalarını tamamladıktan sonra manevi danışman ya da manevi danışmanlık yapan öğretmen rastgele bir grup seçer ve grup sözcüsünden çalışmanın sonuçlarını sunmasını ister. Gruplar arasında tartışma yapıldıktan sonra danışman her grubun görüşlerini özetler ve konu hakkında tecrübe paylaşımları için teşvik eder. Böylelikle konuların bilişsel ve duyuşsal düzeyde anlaşılmasına imkân verilmiş olur.
- **Gruplara bir amaç vermek:** Grupların belirli bir amaçları varsa o takdirde görevlerini en iyi şekilde yapma eğilimi gösterirler. Danışman sınıf olarak çalışma yapan büyük gruba ve sınıf içerisindeki küçük gruplara görevleri net bir şekilde verir, öğrencilerden kendilerine verilen görevi belirlenen zamanda bitirmeleri ve

çalıştıkları konu hakkında sunum hazırlamaları istenir. Öğrencilerin boş vakitlerinde konuları ile ilgili mülakat, anket gibi çalışmalar yapmalarını önerilerek, konu hakkında farklı tecrübeleri duymalarına olanak verilmiş olur.

- **Grupları tekrar dizayn etme:** Bazen grup üyelerini, sözcülerini ve liderlerini değiştirmek her öğrencinin gruptaki her rolü oynayabilmesi için gerekmektedir (Raymond, 2018, ss. 14-19).

Netice itibariyle okullarda verilecek olan manevi danışmanlık hizmetinin belirli ilke ve yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme olmak üç ilke üzerine inşa edilen manevi danışmanlık eğitiminin küçük gruplarla, öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak verilmesinin öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine yardımcı olacağı müşahede edilmektedir.

Sonuç

Modern dünyanın sunduğu maddi imkânlar ve dayatılan maddi tatmin araçları bireyin manevi yönünü tatmin etmemektedir. Gençlerin manevi açıdan tatmin olma ihtiyacı bulunmaktadır. Maddi tatmin araçlarının dayatıldığı günümüz dünyasında maneviyattan uzak kalmak gençleri hayatın anlam ve amacından uzaklaştırmaktadır. Manevi boşluklar tatmin olmadığı zaman bireyler maddi tatmin araçlarına yönelmektedirler. Okul çağındaki gençlerin hayatı yaşama anlayışlarının maddi paradigmalara üzerine inşa edildiği, dijital mecralardaki yoğunluk nedeniyle gerçeklik algılarının zayıfladığı, kendi benlik imgelerinden hoşnut olmadıkları, sosyal medya mecralarında sunulan hayat tarzını ideal edindikleri, seküler anlayışa göre hayatlarını düzenledikleri, maneviyattan uzaklaşmaları sonucunda kendilerine zarar verebilecek bağımlılıklara yöneldikleri görülmektedir.

Dijital ortamlardaki etkileşim ve iletişimlerin etkisinde kalan ergenlerin/gençlerin aileleri, komşuları, arkadaşları ile nitelikli iletişim kuramadıkları, ilişkileri sanal ağlar üzerinden gerçekleştirdikleri, kendilerini ifade etmekte zorlandıkları, iletişim alanını sosyal medya olarak gördükleri, argo ya da küfür içerikli kelimeler kullandıkları, hiyerarşi tanımadıkları bilinmektedir. Sürekli dijital mahkûm olan hayatlar sanallaşmakta ve bu durum gençlerin öz farkındalıklarına zarar vermekte ve kendilerini kontrol etmekte zorlanmalarına neden olmaktadır. Bütün bu nedenler değerlendirildiğinde gençlerin manevi desteğe ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma okullarda manevi danışmanlık hizmetine dair bir çerçeve ortaya koymaktadır. Özellikle ortaokul ve lise dönemi öğrencilerine okullarında manevi danışmanlık eğitimleri yapılması önem

taşımaktadır. Türkiye’de çocuklar ve gençler için okullarda manevi danışmanlık eğitimi konusunda henüz planlanmış bir çalışma bulunmasa da böyle bir uygulamanın gereklerinin tartışılarak ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında sunulacak öneriler şunlardır:

- Okullarda manevi danışmanlık birimlerinin kurulması için çalışma yapılması gerekmektedir.
- Okullarda kurulacak manevi danışmanlığın uygulama ilkeleri belirlenmelidir.
- Bu çalışmalarda disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmelidir. Din eğitimcileri, din psikologları ve din sosyologları ile psikologlar, sosyologlar, nörologlar iş birliğinde multidisipliner bir yaklaşım geliştirebilir.
- Okullarda manevi danışmanlık eğitimi hizmeti veren ve bu konuda başarılı olan ülkelerdeki eğitimler araştırılıp, hangi yöntem ve teknikleri kullandıkları öğrenilip bizim inanç ve değerlerimize göre uyarlanarak uygulamalar yapılabilir.
- Türkiye’de yaşayan gençlerin manevi ihtiyaçlarını tespit için tarama çalışmaları yapılmalıdır.
- Manevi danışmanlar öğrencilere hayatın anlamı ve amacına dair kitaplar okutarak, “Benim hayatımın anlamı nedir?”, “Benim hayatımın amacı nedir?” gibi sorular üzerinde düşünmelerini ve kompozisyonlar yazmalarını isteyebilir.
- Manevi danışmanlar öğrencilerin dijital aletler ile iletişimlerini düzenleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Sahip olunan aletlerin ve imkanların kontrolünün sağlanmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- Manevi danışmanların liderliğinde küçük grup etkinlikleri yapılarak öğrencilerden manevi değerler, inanç, şükür, sabır gibi konularda tartışma yapmaları istenebilir. Ayrıca öğrenciler konularla ilgili aile büyükleri, komşuları ile görüşmeler yapabilir ya da kütüphanede konuyla ilgili araştırmalar yaparak sunumlar hazırlayabilir ve çalışmanın sonunda sunumlar sınıflarda gösterilebilir.
- Manevi danışmanlar öğrencilerin öz-değer, öz-düzenleme ve özdenetim becerilerini geliştirmelerinde destek olabilirler. Gençlerin kendilerini gerçekçi bir şekilde değerlendirmeleri ve hayatlarını doğru şekilde düzenlemelerine yönelik çalışmalar yaptırılabilir.
- Manevi danışmanlar Kur’an kıssaları ile ilgili çalışmalar yapabilir. “Bu kıssa bize ne anlatıyor?”, “Bu kıssadaki kişi siz olsaydınız nasıl davranırdınız?”, “Bu kıssayı güncellesek nasıl bir kıssa hâline dönüşür?” gibi sorular sorularak kıssanın verdiği mesajlar üzerinde düşünmelerine yardımcı olunabilir.

Kaynaklar

- Baygeldi, M. R. (2018). Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum Ve Öneriler. *Analiz*, (234).
- Cebeci, S. (2010). Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 53-69.
- Cebeci, S. (2012). *Dini Danışma ve Rehberlik*. İstanbul: DİB Yayınları.
- D’Rozario, V. (1988). Pastoral Care In British Schools: Some Lessons Learnt for Singapore. *Teaching and Learning*, 9(1), 73-85.
- Er, H. (t.y.). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Geliş tarihi gönderen http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ilahiyat_ue/dinhizmetiletreh.pdf
- Hearn, L., Campbell-Pope, R., House, J., & Cross, D. (2006). *Pastoral Care in Education*. Perth, Western Australia: Child Health Promotion Research Unit, Edith Cowan University. Geliş tarihi gönderen Child Health Promotion Research Unit, Edith Cowan University website: <https://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=8330&context=ecuworks>
- Koç, Y. (2020). Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (2), 159-200.
- Maçın, H., Akay, A., & Çevik, M. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Manevi Danışmanlık ve Dini Destek İhtiyacı: Adıyaman Üniversitesi Örneği. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 38-54.
- McLaughlin, C. (2000). *Pastoral Care And Personal-Social Education* (R. Best, P. Lang, C. Lodge, & C. Watkin, Ed.). London: Continuum.
- Murphy, J., & Holste, L. (2017). Explaining The Effects of Communities of Pastoral Care for Students. *The Journal of Educational Research*, 109(5), 531-540.
- Nair, R. J. (2016). Self-Image and Self-Esteem for a Positive Outlook. *Training Manual on Theeranaipunya – Equipping Fisherwomen Youth for Future*.
- NAPCE. (t.y.). Geliş tarihi 15 Nisan 2022, gönderen NAPCE website: <https://www.napce.org.uk/>
- National School Chaplaincy Program (NSCP) [Text]. (2021, Aralık 23). Geliş tarihi 18 Nisan 2022, gönderen Department of Education, Skills and Employment website: <https://www.dese.gov.au/national-school-chaplaincy-program-nscp>
- Pastoral Care in the Curriculum. (t.y.). Geliş tarihi 17 Nisan 2022, gönderen GOV.UK website: <https://www.gov.uk/guidance/pastoral-care-in-the-curriculum>
- Pastoral Care Policy. (2019). Geliş tarihi gönderen British International School website: <https://www.british-int-school.org.uk/wp-content/uploads/2019/04/Pastoral-care-policy.pdf>
- Pastoral Care—What Is It? (2020, Temmuz 25). Geliş tarihi 19 Nisan 2022, gönderen Fyling Hall website: <https://www.fylinghall.org/pastoral-care-what-is-it/>
- Raymond, J. (2018). *Implementing Pastoral Care in Schools*. New York: Routledge.
- Reber, A. S. (1985). *The Penguin Dictionary of Psychology*. New York: Penguin Books.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., & Wong, P. T. P. (1987). Meaning and Purpose in Life and Well-being: A Life-span Perspective. *Journal of Gerontology*, 42(1), 44-49.
- Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik – Alanları, İmkanları ve Yöntemleri—(Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sözcün, Z. (2017). Dinî Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3(1), 207-220.
- Student Health, Safety and Wellbeing [Text]. (2019, Ocak 21). Geliş tarihi 16 Nisan 2022, gönderen Education website: <https://education.qld.gov.au/students/student-health-safety-wellbeing>
- Şirin, T. (2013). *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, H. S. (2017). Dinî Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2522-2545.
- Waters, M. (2008). Internet Addiction Disorder and Pastoral Care. *American Journal of Pastoral Counseling*, 8(1), 3-12.

Bir Tecdit Modeli Olarak Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması¹

Spiritual Counseling and Guidance as a Model for Religious Renewal

 Hasan Kaplan

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
hasan.kaplan@ihu.edu.tr

Geliş Tarihi: 10 Haziran, 2022

Kabul Tarihi: 20 Eylül, 2022

Yayın Tarihi: 30 Eylül, 2022

Öz: Dinde tecdit veya reform konusu, İslam dünyasında son birkaç yüzyıla damgasını vuran ve üzerine zengin bir literatür oluşmuş problemlerden biridir. Bu tartışmanın tarih ve coğrafya bağlamında pratiğe yansıyan çeşitli tezahürleri bulunmaktadır, ancak teolojik ve düşünsel açıdan problem devam etmektedir. Batı dünyasına sınır olan Türk kültür havzası bu tartışmaların en canlı yaşandığı yerlerden biridir. Bu kısa makalede, Din Hizmetleri kapsamında ülkemizde 2015 yılı itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulamaya konulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik programının bir "tecdit modeli" olarak ele alınması önerilmekte ve bu yaklaşımın dinde tecdit tartışmalarına yeni bir boyut kazandıracığı tezi ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat Danışmanlığı, Dinde Tecdit, Dinde Reform, Din Hizmetleri

Abstract: The issue of tajdid or reform in religion is one of the problems that has left its mark on the last few centuries in the Islamic world and has a rich literature on it. There are various manifestations of this debate that are reflected in practice in the context of history and geography, but the theological and intellectual problem continues. The Turkish cultural basin, which borders the Western world, is one of the places where these debates are most lively. In this short article, it is suggested that the Spiritual Counseling and Guidance program, which has been put into practice by the Presidency of Religious Affairs in our country as of 2015 within the scope of Religious Services, should be considered as a "model for tajdid" and it is argued that this approach will add a new dimension to the discussions on religious renewal.

Keywords: Spirituality Counseling, Religious Revision, Religious Reform, Religious Services

ORCID: H. Kaplan 0000-0001-6879-5100

¹ Bu çalışma yazarın 2007 yılında gerçekleşen I. Din Hizmetleri Sempozyumu'nda sunduğu "Değişen Dünyada Din Hizmetleri: Bir Kimlik Sorgulaması" adlı bildirinin geliştirilmiş halidir.

Giriş

Gelişim/değişim/dönüşüm evrenin en temel yasalarından biridir. Sünnetullah dediğimiz bu evrensel yasa, mikro düzeyden makro düzeye; bireyi, toplumu, kültürü ve medeniyetleri de kuşatır. Bu yasayı en iyi okuyanlardan biri olan İbn Haldun, *Mukaddime'* sinde sürekli bir yenilenme döngüsüne dikkat çeker (Stauth, 2004; Rosenthal, 1980). Kısaca tıpkı her canlı organizma gibi, toplumlar, kültürler ve medeniyetler de doğar, büyür, gelişir, değişir ve dönüşür. Dolayısıyla, toplumu, kültürü ve medeniyeti oluşturan temel unsurlar da söz konusu bu değişim ve yenilenme döngüsünden etkilenir. İbn Haldun'un yaşadığı yüzyıl diliminde söz konusu bu değişim ve dönüşüm şimdiki yüzyılda yaşadığımız değişim ve dönüşümle kıyaslanmayacak düzeyde yavaş gerçekleşiyordu, bugün aylara yıllara yayılan değişim olgusu onun zamanında yüz yıllara yayılmaktaydı. İbn Haldun'un diğer sosyologlardan ayıran önemli bir özelliği de bir insan ömrüne sığmayan, yüz yıllık zaman dilimlerine yayılan toplumsal değişimleri okuma ve analiz etme becerisidir. İbn Haldun'un Mukaddimesini yazdığı 14. Yüzyıldan itibaren her yüz yılda toplumlar daha hızlı değişti. Özellikle endüstri devriminden sonra son iki yüz yıldır toplumsal değişim ve dönüşüm her geçen gün itibariyle çok daha hızlı bir ivme kazanarak, mikro düzeyden makro düzeye hayatın neredeyse her alanına dokunarak ilerlemektedir.

Değişim rüzgârı her alanda etkisini göstermiştir; örneğin siyasal alanda imparatorluklar yerini ulusla devletlerine bırakırken, geleneksel yönetim biçimi olan monarşiler de ya lağvedilmiş ya da anayasal sınırlılıklara tabi tutularak demokratik yönetimi biçimleri tesis edilmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş toplumsal sınıf sistemini değiştirmiş, göç olgusunu tetikleyerek kentleşme sürecini hızlandırmış, böylece hayatın hemen her alanında baş döndürücü değişimler kendini hissettirmiş ve hala hissettirmektedir.

Küresel ve Kültürel Isınma

Kısaca, bu değişim ve dönüşüm süreci her anlamda dünyadaki varlığımızı kuşatan küresel krizler üretmektedir. Bu krizlerin en çarpıcı olanı dünyanın ekolojik sistemini tehdit eden "küresel ısınma" fenomenidir. Ancak teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi sadece küresel ısınmaya sebep olmuyor, toplumlar kültürel anlamda da olağan üstü bir "ısınma" kaynaklı "havaleler" geçirmektedir. Her toplumun kendi küçük adalarında biriktirdiği binlerce yıllık "gelenek buzulları" hızla erimekte, medeniyet kıtalarını çevreleyen sular her geçen gün biraz daha yükselmektedir. Böylece, dünyada binlerce yıldır var olan egemen siyasi, ahlaki ve dini tercihleri içine alan kültürel iklimler de

değişmeye yüz tuttu. Artık toplumsal depremler, dini, siyasi, ahlaki ve kültürel dalgalanmalar hayatımızın kaçınılmaz gerçekleri arasındadır.

İnsanlığın tarihinde çeşitli aralıklarla tekrar eden bu “kültürel ısınma” fenomeni aslında yeni bir vaka değildir. Yeni olan, yaşadığımız asırda bu ısınmanın çok hızlı gelişmesidir. Bugün bizi derinden etkileyen be değişim ve dönüşüm, Batıda Aydınlanma çağından beri var olan bir gerçektir. Çeşitli toplumsal sarsıntılarla yüzleşerek ciddi anlamda kurbanlar verdikten sonra, Batılı toplumların büyük çoğunluğu geleneksel değerlerinde, yani siyasi, ahlaki ve dini tutumlarında çeşitli sorgulamalar yaptıktan sonra, bir dizi revizyonlar gerçekleştirerek kendilerini yeni kültürel iklime başarıyla uyarlayabilirmiş, yeni şartlarda yaşamayı öğrenmişlerdir (Lively, 1981).

Kültürel Isınmanın Sonuçları

Her değişim sancılıdır, her iklim değişikliği çeşitli fırtınalara ve gelgitlere sebep olur. Her yeni iklim kendine uygun canlı türleri ürettiği gibi, her toplumsal değişim de yeni kültürel değerler üretir.

Global bilişim, global iletişim ve global ulaşımın meydana getirdiği kültürel ısınma, sebep olduğu hararet ve fırtınalarla birlikte yeni değerler de üretmektedir. Bu değerlerin başında bireysellik, özgürlük, kapitalizm, üretim ve tüketim kültürü demokrasi ve çoğulculuk gelmektedir. Yükselen bu yeni değerler toplumlarda ciddi bir hareketliliğe, başka bir ifadeyle hem maddi hem de manevi anlamda "göçlere" sebep olmaktadır. Fiziki anlamda göç, kültürel anlamda da bir “kopuş” yaratmaktadır. Türkiye'deki bu toplumsal değişimin mahiyeti toplumbilimcilerimiz tarafından derinlemesine tartışılmaktadır. Bu konuyu onlara havale ederek, ben değişimin bireyler üzerindeki etkisine değineceğim.

Değişen dünyanın yükselen değerleri arasında bizi en yakından ilgilendireni bireyselliktir. Bireysellik ferdin kendi inşa etmesidir. Değişim geleneksel toplumsal dokuyu fertler lehine zayıflatmaktadır. Eski toplumsal roller, toplumsal bağlar ve toplumsal ilişkiler birey merkezli bir nitelik kazanmaktadır (Göle, 1997). Mesela, geleneksel bir değer olan asalet, yerini bireysel yetkinliği, kabiliyete, eğitilmiş olmaya ve diplomaya kabiliyete, yine aynı şekilde ailevi bağlar yerini mesleki bağlara bırakmaktadır. Toplumsal değişimin bir sonucu olarak, doğup büyüdüğü mekandan ayrılmak zorunda alan bireyler, o çevreye ait değerleri de zamanla bırakmak zorunda kalabiliyor, sadece kendisinin kendi kimliğinin bir parçası olan değerleri kendisiyle beraber taşıyabiliyor ve

edindiği tecrübelerle yeni değerler üretiyor. Dolayısıyla kendisini bireyle/insanla değildi çevreyle tanımlayan ve besleyen değerler çevreyle sınırlı kalmaya mecbur oluyor.

Toplumumuzda göze çarpan en belirgin değişimsel krizlerden biri bu anlamdaki değer çatışmasıdır. Örneğin göç eden, sınıf atlayan, ya da yüksek eğitim alan fertler toplumun diğer kesimleriyle ciddi anlamda bir değer çatışması yaşayabilmektedir. Bu çatışmanın bir kısmı kişinin doğal gelişim ve büyüme süreciyle ilgili olmakla beraber, ülkemizde görülen biçimiyle önemli bir kısmı çevresel dinamiklere sahiptir. Yani değerleri üreten fert değil çevredir; grup ve mekân merkezli örf, adet, din, gelenek ve göreneklerdir. Bu değerleri besleyen iklim/çevre ancak statik kaldığı sürece fertlerin onlara sadakati de daim olabiliyor.

Bugün geldiğimiz noktada sosyal bilimciler değişim olgusunu artık tartışılmaz bir gerçeklik olarak kabul etmekte, hızı ve yönünün nasıl yönetilebileceği, oluşturduğu krizlerin nasıl fırsata çevrilebileceği konusunda çalışmalar yapmaktadır (Smith, 1996; Arkan, 2019).

Bilimsel çalışmalar ve tartışmalar devam ederken toplumsal olarak da şahit olduğumuz bu “kültürel ısınma” fenomenine karşı çeşitli tutumlar sergilenmektedir. Ülkemizde iki tutumun belirgin bir şekilde öne çıktığını söyleyebiliriz. Bir tarafta, kendi gelişim dinamiklerinden ortaya çıkan değişim talebinden ziyade, otantik olmayan suni uyarılara göre şekillenen, taklit kalitesindeki yüzeysel değişimlerle kendini oyalayan; henüz olgunlaşma sürecini tamamlayamaması, bireyselliği bencillikle karıştıran; özgürlüğü sorumsuzluk olarak yorumlayan ve üretmeden tüketen bir seküler tutum, diğer tarafta değişim gerçeğini ve ihtiyacını anlayabilecek entelektüel donanıma sahip olmayan ve dolayısıyla yükselen bu yeni değerleri anlayamayan; anlayamadığı içinde her türlü değişime kendini kapatan, bir savunma refleksi olarak geleneksel değerlere sarılıp fanatikleşen; kendi iç dinamiklerinden gelen fitri bir dini yönelimden ziyade, feteret/kriz dönelmelerine has çevresel uyarılardan dolayı erken ortaya çıkan yüzeysel, taklidi ve tepkisel bir dindarlık sergileyen; dini geleneğin kalesi olarak görüp yükselen yeni değerlerle dini değerleri karşı karşıya getiren ve birey/kendi olma cesareti olmayanlardan oluşan dini bir tutum kendini hissettirmektedir. Dikkatle analiz edildiğinde, her iki grubun da dinle olan ilişkisinin sağlıklı değil sorunlu ve tepkisel olduğu görülür.

Kısaca özetlersek, küresel ölçekteki kültürel ısınma yerel bağlamda toplumumuzdaki değerler iklimini de etkilemekte, mikro düzeyden makro düzeye uzanan bir değerler krizi yaratmış durumdadır.

–Peki bu değişim gerçeği din ve dini kurumlar için ne anlam ifade eder?

Eski–yeni ya da gelenek–modem ikileminde İslam alimleri (bazı istisnalar hariç) ve dini kurumlar genellikle eskiden ve gelenekten yana tutum sergileme eğiliminde olmuşturlar (Safa, 1990; Bora, 1998; Güler, 1998; Öğün, 1997). Geleneksel değerlerin kısmen kaynağı olan dine dayalı bu sonucu anlamakta zorluk çekmemekle birlikte, bu tutumun bireysel ve toplumsal ahengi, huzuru, barışı ve başarıyı inşa etmek gibi daha kuşatıcı bir felsefesi olan din kurumu için sağlıklı ve tutarlı bir duruş olmadığını burada belirtmekte fayda görüyorum.

İslam aslında özü itibariyle diğer semavi dinlere nazaran yeniliğe ve değişime daha açık bir inanç sistemidir. Zengin fıkıh kültürümüz bunun örnekleriyle doludur. Ancak geçmişte yaşanan bazı siyasi hadiseler; örneğin Moğol istilası, ardından Haçlı seferleri, özellikle Emperyalist Batı Kolonyalizmi ve modernite gibi süreçler neticesinde bir içe kapanma ve muhafazakâr–savunmacı bir refleks geliştirdiğimiz de bilinen bir gerçektir.

Ne yazık ki, İslam dünyasının son yüzyılı bu savunmacı refleksten kurtulma arayışlarıyla geçtiği söylenebilir. Entelektüel enerjimizin çoğunu bu alanda tükettik: Gelenek mi gelecek mi? *Asr-ı Saadete* mi dönmeliyiz? *Yoksa* dinde ihya, tecdit veya reform mu yapmalıyız? Son otuz yılda yaşananlar bize geçmişe dönmenin pek te parlak bir sonuç vermediğini öğretir niteliktedir.

–Şimdi asıl soru şu; Acaba “geleceğe dönebilecek miyiz?”

Bu soruyu bilgisayar ve yazılımı metaforuyla açıklayabiliriz: Toplum ve din arasındaki ilişki bilgisayarlardaki donanım ve yazılım ilişkisine benzer; donanım ve yazılım güncel ve uyumlu olunca bilgisayar sorunsuz çalışır. Donanım gelişip değiştikçe, yazılım güncellenmesi de kaçınılmazdır.

Çok uzun zamandır, geleneksel duruş sergileyen dini kurumlarımız geleneksel metotlarla geleneksel hizmetler sunmaktadır. Yani yazılımı güncellemeğe cesaret edemiyorlar, geleneksel ezberlerini bozamıyorlar. Hal böyle olunca, dini söylem, din dili

ve din hizmetleri toplumun çok gerisinde hatta toplumun sırtında bir kamburmuş gibi hissediliyor.

Ancak ivmesi son zamanlarda iyice artan değişimin oluşturduğu talep ve baskılara daha fazla dayanamayan dini kurumlarımız bu süreçleri sağlıklı atlatmak için bazı arayışlara yöneldiği görülmektedir. Bu çerçevede örneğin Aile Danışmanlık Büroları ve Diyanet TV kurulmuştur. Ne var ki, kullandıkları metotlar ne kadar modern ve güncel olursa olsun, gelenekçi bir mantaliteyle, geleneksel bir hizmet sunulmaya devam edilmektedir.

Din hizmetleri sunan kurumlar, toplu hizmeti sunan diğer kurumlar gibi, bir kimlik sorgulaması yaparak, sadece hizmet metrolarını değil hizmet zihniyetinde de ciddi revizyonlar gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bir din hizmetleri kurumu olan Diyanet teşkilatının yapacağı en önemli revizyon "zihniyet" revizyonudur. Diyanet insanı merkeze alan, fonksiyonel ve hizmet eksenli bir anlayışı benimsemelidir. Değişimin önünde engel olma yerine, değişimin ürettiği yeni değerlerde sınırlı da olsa, belirleyici bir rol edinme gayreti içinde olmalıdır.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Açılımı

Yenilik ve yenilenme arayışları İslam dünyasında önemli bir "düşünsel" sorun olarak tartışılarsun, biz ülkemizin değişen sosyolojisinin pratikte oldukça önemli bir tecdit ve yenilenmeyi tetiklediğini hatırlatalım. Diyanet İşleri Başkanlığı yukarıda işaret ettiğimiz zihniyet değişimine yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Şöyle ki, her ne kadar bu açıdan henüz dikkat çekmemiş olsa da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) başta hastaneler olmak üzere, hapisane, sosyal hizmet, Yeşil Ay ve benzeri birimlerde, *Din Psikolojisi* hocalarının rehberliğinde hayata geçirmeye başladığı "**Manevi Danışmanlık ve Rehberlik**" uygulaması (İşbilen & Kaplan, 2018; Kaplan, İşbilen & Kaplan, 2021) aslında tarihe not düşülmesi gereken manidar bir zihniyet devrimi olup tecdit ve güncelleme örneği sayılabilir. Böylece, nihayet dini kurumlarımız dogma kadar doğayı da önemseyen, yani insanı, bireyi ve toplumu dikkate alan bir hizmet anlayışına yönelmiştir.

Elbette Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu projeye dinde güncelleme yapmak gibi bir niyetle başladığını söyleyemeyiz, ama yapılan şeyi tipik bir din hizmeti güncellemesi olarak dikkate almak isabetli olacaktır. Çünkü, geleneksel din anlayışı ve cami eksenli klasik din hizmetlerinin değişen toplumsal ihtiyaçlara cevap vermede sınırlı kaldığı aşikârdır (Şentürk, 2007; Buyrukçu, 2006; Karaman, 1994; Karaman, 2000; Bulut, 2005; Onay, 2004). Bir başka ifadeyle, DİB eski yazılımın yeni bilgisayarda verimli olmadığını, hatta

sık sık donduğunun farkındadır. Dolayısıyla, Diyanet teşkilatı uzun yıllardır etkili bir din hizmeti nasıl verilir arayışı içindedir. İşte **Manevi Danışmanlık ve Rehberlik** uygulaması bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kısaca özetlersek, teorik ve teolojik çerçevesi, *Din Psikolojisi* uzmanlarının özverili çalışmalarıyla çizilen, uygulaması multi-disipliner bir uzmanlık eğitiminden geçmiş deneyimli Diyanet personeline gerçekleştirilen, gelenek ve geleceğin başarılı bir şekilde birleştirdiği **Manevi Danışmanlık ve Rehberlik** uygulaması, ezanın Türkçe okunması veya kadınların namaz kıldırması gibi uçuk, sosyolojik bir gerekçesi olmayıp dışardan dayatılan suni bir ajanda değil, gerçek bir toplumsal karşılığı olan önemli bir projedir. Dinde güncelleme arayışlarının en azından bu türden bir toplumsal karşılığa cevap verir nitelikte olması beklenir.

Toplumdaki yerleşik din ve din hizmetleri anlayışını değiştiren bu teşebbüs aynı zamanda ülkemizdeki yenilik, tecdit veya güncelleme tartışmaları için ezberleri bozacak bir model niteliği taşımaktadır. Her ne kadar bazı çevrelerde şüphe ve tereddütlere yol açmış olsa da bu projeye din modern toplumda sorunun değil çözümün bir parçası olabilecektir.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik uygulaması din hizmetlerinde insan merkezli, fonksiyonel ve hizmet eksenli bir zihniyet devrimi olmakla çok önemli bir dönüm noktası niteliğindedir, ancak yeterli değildir. Bu anlamda aşağıdaki önerileri dikkate almanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

İnsanı merkeze alabilmek ancak insanı ve doğasını hakkıyla tanımakla mümkündür. Bunun için:

- Dini kurumlar yaratıcının yüceliğini ve O'nun sıfatlarını öğrenip-öğretip anlattığı kadar insanın tabiatı ve dünyadaki konumu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalıdır.
- Din hizmeti sunan bütün elemanlar dini bir formasyona sahip oldukları kadar, güçlü bir psikolojik ve pedagojik formasyona da sahip olmalı ve bu formasyon hizmet süresince periyodik aralıklarla yenilenip güçlendirilmelidir.
- Dini kurumlar, din eğitimi ve eğitim içerikli diğer faaliyetlerini icra ederken insanın gelişen, değişen ve dönüşen doğasını dikkate almalıdır.
- Din hizmetlerinde bireysel farklılıklar dikkate alınmalı, çoğulculuk ilke edinilmelidir.

- Başta camilerimiz olmak üzere, din hizmetlerinin sunulduğu mekanlar, insanı merkeze alan fonksiyonel bir mimari yapıya sokulmalıdır. Mesela, planlanan yeni camilerde çocuklar, engelliler, kadınlar, yaşlılar, kütüphane, otopark, çocuklar için oyun bahçe, cemaatin giriş ve çıkışta yarattığı kargaşa dikkate alınıp imar planına yansıtılmalı ve Diyanet yetkilileri tarafından düzenli olarak takip edilmelidir. Mevcut camilerimizdeki mekân kullanımı da bu çerçevede gözden geçirilip yeniden planlanmalıdır.
- Dini kurumlarımız doktrinsel fanatikliklere sürükleyici tavır ve tutumlardan sakınmalı ve “hayır” kurumu kimliğine ağırlık vermelidir.
- Son olarak, dini kurumlarımız eğitim ve sağlık kurumları gibi toplumumuzun hayati organlarından biri olarak varlık göstermeli, toplumun ve bireyin huzuru, gelişim ve başarı için diğer kurumlarla birlikte hareket etmeli, toplumsal değişimi takip ederek yükselen yeni değerlerde rol alabilmelidir.

Kaynaklar

- Arkan, A. (2019). Değişime Karşı direncin Yönetimi. *Fikriyat*, <https://www.fikriyat.com/yazarlar/prof-dr-atilla-arkan/2019/04/19/degisime-karsi-direncin-yonetimi>.
- Bora, T. (1998). *Türk Sağıının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul
- Bozdogan and R. Kasaba (eds.), *Rethinking modernity and national identity in Turkey* (pp. 174–178), University of W Press.
- Bulut, M. (2005). “Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler”, *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı 41 /3, 2005, s. 55–56, 60–70
- Buyrukçu, R. (2006). Türkiye’de din görevlisi yetiştirme problemi ve çözüm önerileri. *A.Ü.İ.F.Dergisi*, 47(2), 99–126.
- Göle, N. (1997), The quest for the Islamic self within the context of modernity. In S. Oğün, Süleyman Seyfi. “Türkiye’de Kadimlik – Ceditlik Tartışmasının Hal-i Pür Melali”, *Politik Kültür Yazıları*, Asa Kitabevi, Bursa.
- İşbilen, N. & Kaplan, H. (2018). *Sağılık Çalışanlarının Maneviyat ve Manevi Destek Algısı, İstanbul Örneği*. EKEV Akademi Dergisi 73 (Kış) ss. 317–332.
- Kaplan, H., İşbilen, N. & Kaplan, M. N. (2021). The Spiritual Care Initiative in Turkish Hospitals Perception of Healthcare Professionals and Some Challenges, In *Western and Eastern Perspectives on Religion and Religiosity*, Publisher: Waxman, Germany.
- Karaman, F. (1994). “Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 37, 1994, s. 15–17.
- Karaman, F. (2000). “Din Hizmetlerinin Dünü ve Bugünü”, *Diyanet Avrupa Aylık Dergi*, Sayı 11, 2000, s. 26–30

- Onay, A. (2004). "İlâhiyât Fakültesi Mezunlarının Cami Eksenli Din Hizmetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Alandaki Formasyon İhtiyaçları", SDÜ. İlh. Fak. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, Isparta, 2004, s. 409-423
- Safa, P. (1990). *20. Asır Avrupa ve Biz*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Smith, D.A. (1996). *Toplumsal Değişme Anlayışı*, çev: Ülgen Oskay, Gündoğan Yay., Ankara.
- Şentürk, H. (2007). İmam Hatiplerin Din Hizmetlerinde Karşılaştığı Problemler: İsparta Örneği. *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım, 2007, Ankara

Manevî Rehberliğin Tasavvufi Boyutu: Ahmed Yesevî Örneği

The Sufi Dimension of Spiritual Guidance: The Example of Ahmed Yesevi

 Mehmet Şirin Ayış

Bingöl Üniversitesi, İslamî İlimler Fakültesi, Türkiye
msayis@bingol.edu.tr

Geliş Tarihi: 10 Haziran, 2022 Kabul Tarihi: 24 Temmuz, 2022 Yayın Tarihi: 30 Ağustos, 2022

Öz: Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelmiş, tahsil hayatına Yesi'de Arslan Baba'nın terbiyesinde başlamış, daha sonra Buhara'ya giderek Yûsuf Hemedânî'ye intisap etmiş ardından Yesi'ye dönmüş, vefatına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Yesevî'nin irşad faaliyetlerinde kullandığı dil Yeseviliğin geniş bir coğrafyaya yayılmasının etkili olmuştur. Yesevî'nin, ilim ve irşad faaliyetleri ile Türkistan coğrafyasının İslamlaşmasında manevî rehberliği, dinî alanda, Türklerin milli kimliğine yapmış olduğu vurgu, insanlardan ve dünyadan yana beklentisiz yaşaması, kadın ve aile konusuna önem vermesi ve iyi insan yetiştirmesi gibi başlıklar altında ele almak mümkündür. Bu çalışmamızda, Türkistan Coğrafyasının İslamlaşmasında Ahmed Yesevî'nin irşad faaliyetlerinin manevî rehberlik boyutu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Tasavvuf, Rehberlik, Ahmed Yesevi

Abstract: Ahmet Yesevi was born in Sayram town of West Turkestan, started his education life in Yesi under the education of Arslan Baba, then went to Bukhara and joined Yusuf Hamadani, then returned to Yesi and continued his guidance activities there until his death. The language that Yesevi used in his guidance activities was effective in the spread of Yesevism to a wide geography. It is possible to deal with Yesevi's spiritual guidance in the Islamization of the Turkestan geography with his scientific and guidance activities, under the headings of his emphasis on the national identity of the Turks in the religious field, living without expectations from people and the world, giving importance to the issue of women and family, and raising good people. In this study, the spiritual guidance dimension of Ahmed Yesevi's guidance activities in the Islamization of the Turkestan Geography will be discussed.

Keywords: Spirituality, Sufism, Guidance, Ahmed Yesevi

ORCID-ID: M. Ş. Ayış 0000-0002-4732-4577

* Bu çalışma "Ahmet Yesevî'nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler" adlı makaleden üretilmiştir. Bkz. Mehmet Şirin Ayış, *Ahmet Yesevî'nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler*, Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl 2022, Cilt 25, Sayı 49, ss. 91-117.

1. Giriş

İslamiyet'in, Türkistan coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılmasında etkili olan faktörlerden bir tanesi de Ahmet Yesevî ve onun manevî rehberliğinde kurulmuş olan Yeseviyye tarikatıdır. Yesevî'nin yapmış olduğu faaliyetlere baktığımızda yaşadığı coğrafyayı psikolojik ve sosyolojik açıdan iyi tahlil etmiş manevî bir rehber görmek mümkündür. Bu faaliyetler bize onun aynı zamanda farklı inançlara mensub insanlara öğreteceği yeni dinin bireysel açıdan onlarda meydana getireceği değişim ve dönüşüm ile bu değişim ve dönüşümün ortaya çıkaracağı yeni sosyolojiyi ve bunun temel kodlarını iyi hesapladığını da göstermektedir.

Yesevî'nin, yapmış olduğu ilim ve irşad faaliyetleri ile Türkistan coğrafyasının İslamlaşmasındaki manevi rehberliği dinî alanda yapmış olduğu manevî rehberlik faaliyetleri, manevî rehberlik faaliyetlerinde Türklerin milli kimliğine yapmış olduğu vurgu, manevi rehberlik yaparken insanlardan ve dünyadan yana beklentisiz yaşaması, manevî rehberlik faaliyetlerinde kadın ve aile konusuna önem vermesi ile manevi bir rehber olarak iyi insan yetiştirmesi gibi başlıklar altında ele almak mümkündür.

Bu çalışmamızda, Türkistan coğrafyasında ortaya çıkmış hem göçebe hem de yerleşik halkın İslamlaşma sürecinde önemli katkıları olmuş Ahmet Yesevî'nin, Divan-ı Hikmet ve Fakr-nâme adlı eserleri ile günümüzde bu alanda yapılan araştırmaların vardığı ortak sonuçlardan hareketle Yesevî'nin ilim ve irşad faaliyetlerinin manevî rehberlik boyutu ele alınacaktır.

2. Manevî Bir Rehber Olarak Ahmet Yesevî

Ahmet Yesevî, XI. yüzyılın ikinci yarısında Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Tahsil hayatına Yesi'de Arslan Baba'nın terbiyesinde başlamış, Arslan Baba'nın vefatından sonra zamanın önemli İslâm merkezlerinden Buhara'ya giderek Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisap etmiştir. Hemedânî'nin vefatı üzerine Yesi'ye dönmüş ve vefatına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiş, tahminen 562/1166 tarihinde burada vefat etmiştir. (Köprülü, 1976: 72; Eraslan, 1989: 2/159; Bice, 2016: 54)

Ahmed Yesevî, yaşadığı süre içerisinde pek çok mürid ve halife yetiştirmiştir. En önemli dört halifesi, Arslan Baba'nın oğlu Mansûr Ata, Hârizmli Saîd Ata, Sûfî Muhammed Dânişmend ve Süleyman Hakîm Ata'dır. Halife ve müritlerinin çaba ve gayretleri neticesinde Yesevilik Anadolu, Balkanlar, Kafkaslar ve Kuzey Afrika gibi dünyanın birçok değişik coğrafyasına yayılmıştır. (Tosun, 2012: 496-498)

Ahmed Yesevî'nin insanlara manevi rehberlik yapmasında birçok unsur etkili olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Yusuf Hemedanî gibi önemli bir maneviyat önderinin yanında yetişmiş olmasıdır. Mürşidinin vefatından sonra Yesi'ye dönmüş ve hayatını hocasından öğrenmiş olduğu manevî faaliyetlerine adanarak ömrünün sonuna kadar bu hizmetlerine devam etmiştir. (Çelik, 1993: 81; Hasan, 2007: 67-74)

Yesevî, bu hususu *Divan-ı Hikmet*'te şu şekilde dile getirir:

*“Bismillah 'la başlayarak hikmet söyleyip,
Taliplere inci cevher saçtım işte,
Riyazeti katı çekip, kanlar yutup,
Ben, defter-i sâni açtım işte.”* (Yesevî, 1993: 49)

Yesevî, eserini yazarken söze besmele ile başladığını, amacının insanlara İslâm dininin inci ve mercan gibi değerli hakikatlerinin ve güzelliklerini anlatmak olduğunu, takip ettiği yolun Kur'an ve sünnet yolu olduğunu, yazdığı hikmetlerin ise aynı zamanda manevi bir değere sahip olduğunu bu bilgiye de derin bir ibadet ve riyazet şuuru sonucunda ulaştığını ifade etmektedir. (Çelik, 1993: 271)

3. Yesevî'nin Manevî Rehberlik Metotlarındaki Temel İlkeler

Yesevî'nin, ilim ve irşad faaliyetleri ile Türkistan coğrafyasının İslamlaşmasında yapmış olduğu manevi rehberliği dinî alanda yapmış olduğu manevî rehberlik faaliyetleri, manevî rehberlik faaliyetlerinde Türklerin milli kimliğine yapmış olduğu vurgu, manevi rehberlik yaparken insanlardan ve dünyadan yana beklentisiz yaşaması, manevî rehberlik faaliyetlerinde kadın ve aile konusuna önem vermesi ile manevi bir rehber olarak iyi insan yetiştirmesi gibi başlıklar altında ele almak mümkündür.

3.1. Dinî Alanda Yapmış Olduğu Manevî Rehberlik Faaliyetleri

1. Ahmed Yesevî, manevi rehberlik hizmeti yaparken tevhid inancını merkeze koyarak insanları şekil ve suretten münezze, ortağı olmayan, mutlak kudret sahibi, gücü her şeye yeten bir ve tek olan Allah'a çağırarak işe başlamıştır. Bu yüzden gerek eserlerinde gerekse de sohbetlerinde devamlı Allah'tan bahsetmiş, insanların Allah ile tanışmaları, sahip oldukları her şeyi O'ndan bilmeleri ve şükürü O'na yapmaları gerektiği hususuna dikkat çekmiştir. (Küçükaya, 2018: 144-162)

Bu husus *Divan-ı Hikmet*'te şu ifadelerle dile getirilir:

*“Kul huva'llahı sübhânallah'ı vird eylesem,
Bir ve Var'ım didarını görür müyüm,*

*Baştan ayağa hasretinde dert eylesem,
Bir ve Var'ım didarını görür müyüm"* (Yesevî, 1993: 89)

Yesevî, bu ifadesi ile Allah'ın birliği ve varlığına dikkat çekmiş ve yaptığı işe tevhid inancını merkeze koyarak yola koyulduğunu ifade etmiştir. Bir başka hikmetinde tevhid ve marifet dersini Cenab-ı Hakk'ın varlığı ve birliğinden aldığını ve insanları vahdete bu derslerle çağırdığını şu şekilde ifade eder:

*"Bir ve Var'ım dersler verdi perde açıp,
Yer ve gökte duramadı şeytan kaçıp,
İşret kılıp vahdet şarabından doyasıya içip,
Lâ-mekânda Hakk'tan dersler aldım işte."* (Yesevî, 1993: 99)

2. Ahmed Yesevî, manevi rehberlik faaliyetinde Hz. Peygamberin rol modelliğini ve sünnetine ittiba hususunu ön plana çıkararak faaliyette bulunmuştur.

Bu husus *Divan-ı Hikmet*'te şu ifadelerle dile getirilir:

*"Ümmet olsan Mustafa'nın peşinde ol sen,
Dediklerini can ve gönülden hem kıl sen,
Gece ayakta, gündüzleri oruçlu ol sen,
Gerçek ümmetin rengi tıpkı saman olur."* (Yesevî, 1993: 215)

Bir başka beytinde ise halka yol göstermede en sağlam ve güvenilir yolun Hz. Peygamberin izinden gitmek olduğunu zira din hizmeti yapan bütün müçtehitlerin bu yolu takip ettiğine dikkat çeker ve şöyle der:

*"Dört yüz yıldan sonra çıkıp ümmet olacak,
Nice yıllar dolaşıp halka yol gösterecek,
Yüz on dört bin müçtehit hizmet kılacak,
O sebepten altmış üçte girdim yere."* (Yesevî, 1993: 61)

Yesevî, bu hikmet dizelerinde Hz. Peygambere ümmet olanların başta ibadet olmak üzere her alanda onu örnek almaları gerektiğini, aradan dört yüz yıl zaman geçse dahi Hz. Peygamberin yolunu takip ettiğini ve insanlara onun sünnetine uyararak yol gösterdiğini ifade etmektedir.

Tasavvuf ehli, manevi rehberlikte en sağlam ve etkileyici yöntemin Hz. Peygamberin sünnetine ittiba etmek ve onun yolundan ve izinden gitmek olduğunu ifade etmişler ve rol model olarak Hz. Peygamberi ön planda tutmuşlardır. Zira dinin anlaşılmasında ve yaşanmasında, Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli ikinci kaynak Hz. Peygamberin

yaşadığı hayattır. Onun hem tebliğ ve irşad, hem de kulluk ve ibadet hayatından alacağımız önemli dersler vardır.

3. Yesevî'nin, manevi rehberlik faaliyetinde şeriata bağlılık esas olup, amelsiz bir tarikat anlayışı yoktur.

Divan-ı Hikmet'te bu husus şu ifadelerle dile getirilir:

*“Tarikata şeriatsız girenlerin,
Şeytan gelip imanını alır imiş,
İş bu yolu pirsiz dava kılanların,
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.”* (Yesevî, 1993: 217)

Yesevî'ye göre dinin emir ve yasaklarını öğrenmeden ibadet ve kulluk yapmadan tarikat yoluna girmek doğru değildir. Çünkü tarikatta esas olan ibadet ve kulluktur. Bu yüzden Yesevî insanlara manevi rehberlik yaparken din ile tarikatı birbirinden ayrı tutmamış, din ile tasavvufu sade ve basit anlatımlarla birleştirmiş, tasavvufî bilginin yanında şariat esaslarına bağlı kalarak, dinin amelî boyutu ile ilgili pratikleri de öğretmiştir. (Küçükkaya, 2018: 154)

Yesevî, ibadetlerde ihlasın önemi de dikkat çekmiş riya ve gösteriş için yapılan amellerin makbul olmayacağını ifade etmiştir. Bu hususu bir hikmetinde şu şekilde dile getirir:

*“Oruç tutup halka riya kılanları,
Namaz kılıp tesbih ele alanları,
Şeyhim deyip başka bina kuranları,
Son deminde imanımdan cüda kıldım.”* (Yesevî, 1993: 131)

4. Yesevî'nin manevî rehberlik metotlarından bir tanesi de sohbettir. Çünkü yüz yüze görüşme ve sohbet özellikle ahlakî ve manevî eğitim anlayışında önemli bir yere sahiptir. Sohbet ile irşad, birçok tasavvufî ekolün ve sûfî mürşidin kullandığı bir yöntemdir. Bu yüzden Yesevî, sohbet geleneğine önem vermiş ve irşad faaliyetlerinde bu metodu kullanmıştır. (Çelik, 2017: 139–140)

Yesevî, bir hikmetinde dervişlerin sohbet meclislerinin fazilet ve faydalarını şu ifadelerle dile getirmiştir:

*“Erenler cemâl görür dervişler sohbetinde
Yâranlar meclisinde nur yağar sohbetinde,
Her kim sohbeta geldi gönlüne mana buldu,
Ashablar murad oldu dervişler sohbetinde,*

*Kibir hasedler ölür içine mâna dolar,
Göz açıp Hakk'ı görür dervişler sohbetinde.” (Yesevî, 1993: 307)*

Sohbet maneviyat eğitiminde nebevî bir metot olarak da kabul edilir. Zira Hz. Peygamber ahabını sohbet ile yetiştirmişti. Sohbet, aynı zamanda insanlar arasında bir çeşit iletişim olup, insanın hem aklen hem de ruhen daha iyi yetişmesine yardımcı olur. Zira kişi, karşısındaki insanın konuşmalarını dinlerken onun samimiyetine ve konuyu anlatırken duyduğu heyecana bizzat şahit olmaktadır. Bu durum, sohbeti dinleyen kişinin manen yetişmesinde daha etkili bir yoldur.

5. Yesevî'nin manevî rehberlik alanında uyguladığı önemli bir yöntem de İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerini, *Fakrnâme* adlı eserinde yazılı kültürden uzak göçebe Türk kavimlerine anlayacakları bir dil ile kolay bir metot üzerinden sistemleştirerek öğretmeye çalışmış olmasıdır. (Ersalan, 2016: 48–57; Güzel, 2008: 204–246)

Manevî rehberin bir vasfı da karşısındaki insana, bilmediği bir şeyi, onun anlayacağı bir yöntemle en kolay şekilde ve en kısa zamanda öğretmesidir. Yesevî de Arapça bilmeyen insanlara, dinin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını, yaşadığı devrin insanların eğitim seviyelerini de göz önünde bulundurarak, onların anlayacağı bir metot ve üslup ile kısa bir süre içerisinde sevdirecek öğretmiştir. Yesevî'nin bu metodu, günümüz tasavvuf hareketlerinin irşad faaliyetlerinde bulunurken yaşadıkları dönemin şartlarını ve insanların eğitim seviyelerini göz önünde bulundurarak hareket etmeleri adına önem arz etmektedir.

3.2. Manevî Rehberlik Faaliyetlerinde Türklerin Milli Kimliğine Yapmış Olduğu Vurgu

1. Yesevî'nin manevî rehberlik anlayışının önemli yönlerinden birisi de hem Arapça hem de Farsça bilmesine rağmen, irşad dilinde Türkçeyi kullanmasıdır. Yesevî, bu şekilde hareket etmek suretiyle milli unsurlarla İslami unsurları bir arada yoğurmuş, tasavvuf anlayışını Türkler arasında sistemleştirmiştir.

Yesevî, bu hususu *Divan-ı Hikmet*'te şu ifadelerle dile getirir:

*“Sözü, didar isteyen herkes için söyleyip,
Canı cana bağlayarak damarları ekleyip,
Garip, fakir, yetimlerin gönlünü avlayıp,
Gönlü bütün kimselerden geçtim işte.” (Yesevî, 1993: 49)*

Yesevî, bir taraftan Arapça veya Farsça bilmeyen Türkistan halkına konuşma dili olan Türkçe ile hitap etmiş diğer taraftan milli unsurlarla İslamî unsurları bir arada yoğurmak sureti ile tasavvuf anlayışını Türkler arasında sistemleştirmiş, İslam dinini, Türkistan

halkına sevdirmiştir ve bu sayede İslamiyet'in tasavvuf yoluyla, başta Türkistan olmak üzere, tüm Orta Asya coğrafyasında yayılmasına öncülük etmiştir. (Köprülü, 1976: 114; Türer, 1995: 11-27; Yakıt, 1994: 1-15)

2. Ahmed Yesevî'nin manevî rehberlik anlayışının önemli bir başka boyutu ise İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını hikmet tarzında nazım şeklinde yazarak ilk defa bir edebi tür ortaya koyması ve bu işi de İslam'ın gelişip yaygınlaşması için bir zemin olarak kullanmasıdır. (Eraslan, 1989: 2/161)

Yesevî, yazmış olduğu hikmetlerde, Allah sevgisini gönüllere yerleştirmeyi gaye edinmiş, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği dine uymayı telkin etmiş, insanlara karşı şefkat ve merhametli olmayı ön plana çıkarmıştır. (Çelik, 2017: 134)

Bir hikmetinde bu hususu şu şekilde dile getirir:

*“Nerde görsen gönlü kırık merhem ol sen,
Öyle mazlum yolda kalsa hem dem ol sen,
Mahşer günü dergâhına mahrem ol sen,
Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte.”* (Yesevî, 1993: 49)

Yerin altına girmesinin hikmetlerini anlattığı şiirinde de bu hususu dile getiriyor:

*“Bir kul görsem, hizmet edip kulu oldum,
Toprak gibi yol üstünde yolu oldum,
Aşıkların yanıp sönen külü oldum,
Hem dem olup yerin altına girdim işte.”* (Yesevî, 1993: 107)

Yesevî'nin irşad dilinde Türkçeyi kullanması ve tarikatını çoğunlukla Türkler arasında yayması ile ilgili bir diğer önemli husus ise Türkleri Arap ve Fars kültürünün etkisinden kurtararak, Türkçenin zamanla Türkler arasında dini anlama ve tasavvufu yaşama dili olmasını sağlamıştır. Yesevî'nin, irşad dilinde Türkçe'yi kullanması Arap ve Fars kültürünün dini bir boyut kazanmasının önüne geçmiş, Türklerin kendi örf adet ve gelenekleri ile beraber dinlerini benimseyip yaşamalarının önünü açmıştır.

3. Ahmed Yesevî, Türkistan halkına manevî rehberlik ederken Allah'ın varlığı ve birliği ile İslam dininin özüne ters düşmeyen eski Türk milli geleneklerini dışlamamış, onları Türk-İslam kültürüne renk katacak şekilde mana ve değer kazanmasını sağlamıştır. Onun bu metodu, Türklerin zorluk çekmeden Müslüman olmalarını kolaylaştırdığı gibi Türklüklerini kaybetmelerinin de önüne geçmiştir. Temelleri, bu birleşme üzerine çok güçlü bir şekilde inşa edilen Orta Asya sûfliliği, daha sonraki dönemlerde Türklerin içinden çıkan bütün tasavvuf hareketlerine öncülük etmiştir. Bu anlayış, aynı zamanda

Yesevî'nin Türk-İslam dünyasına yaptığı büyük hizmetlerinden birisi de olarak da kabul edilmektedir. (Kenjetay, 1999: 106-121)

3.3. Manevi Rehberlik Yaparken İnsanlardan Ve Dünyadan Yana Beklentisiz Yaşamasi

1. Ahmet Yesevî'nin manevî rehberlik anlayışında samimi ve sade yaşamak esastır. Yesevî, bu ilke ve prensipleri bizzat kendisi uygulamıştır. Kendi eliyle yaptığı ağaç kaşık ve kepeçleri satarak geçimini temin etmesi ve kendisine verilen hediyeleri fakir-fukaraya dağıtması bu hususlarda ne kadar hassas olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Türer, 1995: 19)

Yesevî, bir hikmetinde bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir:

*“Mal ve pula rağbet etmez aşık kişi,
Yol üstünde toprak olup aziz kişi,
Ondan sonra nurla dolar içi dışı,
Yarın varsa mahşerde padişah kıldım.”* (Yesevî, 1993: 129)

Bir başka hikmetinde ise fakirliği adet, meşakkati rahat bilmenin manevî anlamda önemli bir merteye olduğunu şu şekilde dile getirir:

*“Bu dünyada fakirliği adet kılan,
Hor görülüp meşakkati rahat bilen,
Kul Hâce Ahmed, iyilere hizmet kılan,
Kıyamet günü öyle kişi sultan olur.”* (Yesevî, 1993: 193)

Yesevî'ye göre dünya malına tamah edenler manevî rehber olamazlar. Zira manevî rehber aldığı yardımı hakkedenlere verir. Eğer alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise yapıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hakk Teâlâ onun namaz ve orucunu kabul etmez. Eğer aldığı yardımdan ekmek yapıp yese, Hak Teâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Eğer böyle birine bir kişi inansa kafir olur. Zira bu tür kimseler mel'undur. Onların fitnessi Deccal'dan beterdir. Zira onlar bu tür kötü amelleri işlemekle şeriattan tarikattan, hakikatten ve marifetten uzaklaşmışlardır. (Ersalan, 2016: 49)

2. Yesevî'nin manevî rehberlik anlayışında şan ve şöhret peşinde koşmak, hükümdarlardan ve devlet ricalinden bir şey beklemek yoktur. Yesevî, Allah ve Resulüne samimiyetle bağlı, bir İslam âlimi ve mütefekkeri olarak hayatını yaşamıştır. Onun bir tek gayesi vardır, o da insanları Allah ile tanıştırmaktır. Bu amacına ulaşmak için söylediği hikmetler, terennüm ettiği şiirler ve kullandığı dil sadece tebliğ metodunun birer aracı konumundadırlar. (Çelik, 1993: 82)

Yesevî, bir hikmetinde bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir:

*“Dünya benim mülküm diyen sultanlara,
Alem malını sayısız yığıp alanlara,
Yeme içme ile meşgul olanlara,
Ölüm gelse biri vefa kılmaz imiş.”* (Yesevî, 1993: 227)

Devamındaki beyitlerde ise mevki ve makamına güvenip ölümü unutanları şu şekilde uyarmaktadır:

*“Bu dünyada padişahım diye göğüs geren,
Hem önüne kürsü koyup hayme vuran,
Nice yıllar hayl u haşem çeri salan,
Ecel gelse biri vefa kılmaz imiş.”* (Yesevî, 1993: 231)

Yesevî'nin dünyaya ve dünya malına karşı bu tutumu, özellikle manevî rehber konumunda bulunan insanların görev ve sorumlulukları açısından son derece önem arz etmektedir. Zira tarih boyunca manevî rehberlik hizmeti yapanların en büyük özelliği beklentisiz yaşamaları olmuştur.

3.4. Manevî Rehberlik Faaliyetlerinde Kadın Ve Aile Konusuna Önem Vermesi

1. Ahmed Yesevî'nin manevî rehberlik anlayışında kadınlara yönelik faaliyetler de önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun yarısını teşkil eden kadınların, çocuk terbiyesindeki yerini manevi bir rehber olarak iyi bilen Yesevî, onların da kendi aralarında bir araya gelerek, İslam'ın emir ve yasakları ile ahlak ve edeb anlayışını öğrenmelerine önem vermiştir. Bu vesileyle erkeklerde olduğu gibi kadınlar arasında da topluca hikmet okuma meclisleri icra edilmiştir. Önceleri kendi kızı Gevher Şehnaz Hanımı tarafından komşularına okunan Hz. Peygamberin hayatı ile dört halife başta olmak üzere sahabe hakkında yazılan hikmetler, daha sonraları onar kişilik guruplar halinde okunarak bütün Türkistan coğrafyasına yayılmıştır. (Hayit, 1993: 45-47; Kara, 2021: 21; Bardakçı, 2015: 298)

3.5. Manevi Bir Rehber Olarak İyi İnsan Yetiştirmesi

1. Yesevî'nin manevi rehberlik alanında yapmış olduğu önemli hizmetlerden bir tanesi de birçok mürit ve halife yetiştirmesi ve onları İslam'ın yayılması için değişik coğrafyalara göndermiş olmasıdır. O, yetiştirdiği mürid ve müntesiplerine aynı zamanda ileri ufuklar çizmiş, özellikle o günün şartlarında Anadolu ve Rumeli coğrafyasının İslamlaşması hususunu, takipçileri için bir davet ufku olarak göstermiştir. Bu yüzden Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde Yesevî'nin gönderdiği halifelerin ve mensuplarının müstesna bir yeri vardır. (Yılmaz, 2020)

Yesevî'ye göre derviş elinde asa, dilinde zikir, yükü himmet, yolu hizmet olan ve insanları Allah'a çağırın kişidir. Bu hususu bir hikmetinde şu şekilde dile getirir:

*“Yol üstünde oturup yolu soran dervişler,
Ukbadan haber duyup yola giren dervişler,
Asâları elinde, himmet kuru belinde,
Rabb'im yâdı dilinde Allah diyen dervişler.”* (Yesevî, 1993: 333)

Yetiştirdiği müritlerin bir kısmı, Mâverâünnehir ve Fergana bölgesi başta olmak üzere bugünkü Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve kısmen Türkmenistan ve Tacikistan bölgelerine kadar ulaşmış, bir kısmı Harezmi, Horasan ve Azerbeycan üzerinden Anadolu'ya gelmiş, diğer bir kısmı ise Hindistan'a kadar gitmiş. (Çelik, 2017: 132)

Sonuç

Ahmed Yesevî ve kurmuş olduğu Yeseviyye tarikatının manevî rehberliği ile Türkler, İslam tarihinde mürid olma konumundan çıkıp, kurumsal anlamda İslam'ı anlatan ve yayan mürşid konumuna geçmişlerdir.

Yesevî'nin manevi rehberlik metotlarına baktığımız zaman karşımızda, dinin maslahatını iyi bilen, yaşadığı dönemi ve o dönemin insanların ihtiyaçlarını iyi tespit ederek onlara İslam dininin, inanç, ibadet ve ahlak esaslarını anladıkları bir dil ile gayet basit, anlaşılır ve sistemli bir şekilde öğreten bir entelektüel görmekteyiz.

Yesevî, manevî rehberliğinin temellerini Kur'an ve Sünnete dayandırmış, ilim, amel ve aksiyonerliği ilke edinmiş, teşkilatçı bir anlayışa sahip, iyi insan yetiştirmeye odaklanmış beklentisiz yaşama prensibi ile hareket etmiş, kendi el emeği ile geçinmiş manevi bir rehber ve mürşittir.

İslam coğrafyasının birçok sorun ile karşı karşıya kaldığı günümüzde manevî rehberlik ile ilgili bütün alanlarında, geçmiş sūfîlerin tecrübelerini günümüzün bilgeliği ile buluşturup, sorunlarımızın çözümü için bir çıkış yolu bulabilirsek, yapılan bu çalışmalar hedefine ulaşmış olacaktır. Bunun gerçekleşmesi için de dinin maslahatını iyi bilen, inanç, ibadet ve ahlak esaslarına vakıf, yaşadığı çağı iyi okuyan, ihtiyaç duyulan hususları halkın anlayacağı bir dil ve üslup ile anlaşılır ve sistemli hale getirebilecek entelektüel birikime sahip yetişmiş manevî rehberlere ihtiyacımız vardır.

Kaynaklar

- Bardakçı, M. N. (2016). *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bice, H. (2016). *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, A. (2017). Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Tebliğ ve İrşad Metoduna Âit Bazı Tespitler. A. Kartal (Ed.), *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, M. (1993). Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu. A. Yuvalı vd. (Eds.) *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri.
- Eraslan, K. (1986). Ahmet Yesevî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ersalan, K. (2016). *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları.
- Güzel, A. (2008). *Ahmet Yesevî'nin Fakr-nâmesi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Öncü Kitap.
- Hasan Kâmil Yılmaz. <http://hasankamiliyilmaz.com/muhammedi-davet-ve-ahmed-yesevi.html>.
- Hasan, N. (2007). Orta Asya'da İslam'ın Gelişmesi ve Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Bu Gelişmedeki Tarihi Hizmetleri. *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu*. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hayit, B. (1993). Türkistan Kadınlarının Yesevilik Ananesi. *Milletlerarası Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri.
- Kara, M. (2021). Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1).
- Kenjetay, D. (1999). Hoca Ahmed Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Küçükkaya, A. (2018). Yeseviyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2).
- Çelik, M. (1993). Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu. *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri.
- Tosun, N. (2012). Orta Asya'da Tasavvuf. *Orta Asya'da İslam*. ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları.
- Türer, O. (1995). Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslam Dünyasındaki Yeri ve Tasavvufî Şahsiyeti. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12.
- Yakıt, İ. (1994). Hoca Ahmed Yesevî ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1.
- Yesevî, A. (1993). *Divan-ı Hikmet*. (Haz. K. Eraslan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sempozyum Değerlendirmesi: VII. Uluslararası Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu, 14-15 Mayıs 2022

Symposium Evaluation: 7th International Symposium on Spiritual Counselling and Guidance, 14-15 May 2022

 Zehra Atak

MEB, Türkiye
zehraatak@hotmail.com

Geliş Tarihi: 10 Haziran, 2022

Kabul Tarihi: 24 Temmuz, 2022

Yayın Tarihi: 30 Ağustos, 2022

Öz: 2014 yılında Kayseri’de düzenlenmeye başlanan ve süreç içerisinde psikoloji alanına maneviyat merkezli bir bakış açısı kazandıran maneviyat psikolojisi sempozyumlarının artık geleneksel hale gelerek yedincisinin düzenlenmesi oldukça önemlidir. Katılımcıların İslami psikoloji, maneviyat psikolojisi ve nefis psikolojisi alanlarının önemli isimlerinden olması sempozyumun değerini daha da artırmaktadır. Psikoloji ve ilgili tüm alanlar için oldukça önemli olan bildirilerin daha önceki sempozyumlarda olduğu gibi bilimsel bir kitap olarak yayınlanması bilimsel anlamda en önemli kazanımdır. Oldukça verimli, başarılı ve profesyonel bir atmosferde geçen sempozyumun ilerleyen yıllarda farklı ülkelerde düzenlenmesi etki düzeyini artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat Psikolojisi, Manevi Danışma ve Rehberlik, Nefs Psikolojisi, Psikolojik Danışma Merkezi

Abstract: *It is very important to organize the seventh symposiums on spiritual psychology, which started to be organized in Kayseri in 2014 and brought a spirituality-centered perspective to the field of psychology. The fact that the speakers participated in the symposium are important names in the fields of Islamic psychology, spiritual psychology and nafs psychology, further increases the value of the symposium. The publication of papers, which are very important for psychology and all related fields, as a scientific book, as in previous symposiums, is the most important scientific achievement. Considering the symposium which took place in a very productive, successful and professional atmosphere, organizing it in different countries in the coming years will increase its level of impact.*

Keywords: *Psychology of Spirituality, Spiritual Counseling and Guidance, Psychology of Nafs, Psychological Counseling Center*

Giriş

Türkiye’den ve dünyadan psikoloji ile ilgili alanlardan birçok katılımcının tebliğ sunduğu VII. Uluslararası Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu, 14–15 Mayıs 2022 tarihlerinde İstanbul’da İbn Haldun Üniversitesi Külliyesinde gerçekleşmiştir.

Sempozyumun açılışında konuşan Maneviyat Psikolojisi Sempozyumları Düzenleme Kurulu Başkanı Dr. Mustafa Atak; maneviyata kendini kapatan psikoloji alanında son dönemde kültüre dayalı psikoloji yaklaşımlarının ortaya çıkmaya başladığını, 2014 yılından beri düzenlenen Maneviyat Psikolojisi sempozyumları ile birlikte Kur’anı Kerim, hadis-i şerif ve tasavvufun hareketle ortaya çıkan nefis psikolojisi yaklaşımının psikolojinin beşinci gücü olarak psikoloji alanına önemli bir açılım getirdiğini belirtti. Atak, bu çalışmaların neticesinde psikoloji bölümleri bünyesinde Maneviyat Psikolojisi Anabilim dallarının kurulmaya başladığını, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve İlahiyat alanlarında Batı’da pastrol psikoloji ve manevi bakım olarak adlandırılan manevi danışma ve rehberlik ile ilgili çalışmalara yer verilmeye başladığını ifade etti. Atak, bu alana katkı sunmak ve meseleyi psikiyatri, psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet, din psikolojisi, din eğitimi ve tasavvuf gibi ilgili alan uzmanlarının katılımıyla disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almak amacıyla VII. Uluslararası Maneviyat Psikolojisi Sempozyumunun temasının “Manevi Danışma ve Rehberlik” olarak belirlendiğini söyledi. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Eğitim Ortamlarının ve Öğrenme Süreçlerinin Geliştirilmesi Daire Başkanı İhsan Erkul, maneviyatı, bireysel ve toplumsal yaşamın dışına itmeye çalışan yaklaşımların yıkıcı etkilerinin bulunduğunu ve insanların yaşadığı problemleri içinden çıkılmaz hale getirdiğini söyledi. Erkul, insanlığın maneviyatsız bir yaşamın bedelini çok ağır şekilde ödemekte olduğunu ifade etti. İbn Haldun Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Atilla Arkan, böylesi anlamlı bir sempozyuma ev sahipliği yaptıkları için duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Bugün gelinen noktada değişimin hızının inanılmaz boyutlara geldiğini, bunun birtakım kolaylıkların yanında bazı zorlukları da beraberinde getirdiğini belirten Arkan, tarihi oldukça eski olmasına rağmen manevi danışmanlığın literatürde kabul edilmesinin ancak son 20 yılda gerçekleştiğini ifade etti. Manevi danışmanlık eğitimi alan kişilerin, modern hayatın getirdiği ihtiyaçlara göre yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi gerektiğini belirten Arkan, bunun için de manevi danışmanlık eğitimlerinde bu ihtiyaçlara cevap verecek bir müfredatta uzlaşılması gerektiğinin altını çizdi. Yaşanan değişimin tüm boyutlarıyla anlaşılmasının önemli olduğunu vurgulayan Arkan, manevi danışmanlık alanında yedincisi düzenlenen ve ilerleyen dönemlerde devam etmesi planlanan bu sempozyum ve benzeri faaliyetlerle bu alanın güçlenmesi ve içeriğinin zenginleştirilmesi temennisiyle konuşmalarına son verdi.

Açılış konuşmalarının ardından sempozyumun ilk oturumuna geçildi. Prof. Dr. Hasan Kaplan'ın başkanlığını yaptığı ilk oturumda; "İntihara Yönelik Manevi Danışmanlığın Dinsel Kaynakları" konulu tebliği sunan Rümeysa Biçer, her toplumu duygusal olarak derinden etkileyen ve zamanla artan intihar vakalarının önüne geçilmesinde psiko-sosyal destek ve yardım yanında kişilerin dini görüş ve dindarlık boyutlarına olduğu kadar psikolojileri ve karakter özelliklerine de uygun olarak manevi danışmanlık desteği verilmesinin, kişinin psikolojik iyi oluşunu ve yaşam motivasyonunu olumlu etkileyebileceğini ileri sürdü. İntihar girişimi sonrası dindar kişilere sunulacak manevi danışmanlıkta kullanılacak dinsel kaynakların önem taşıdığını; kişilerin değer verdikleri dini metinlerin, dini tutumlarını da etkilediğini belirten Biçer bu anlamda yapılacak her çeşit yardımın, intihar düşüncesi bulunan bireylerin "yardım çığılığı"na cevap vermesi bakımından önemli olduğunu vurguladı. "Bişr-i Hafi Sendromu: Bağımlılıkta Maneviyatın Rolü Üzerine Bazı Tespitler" konulu tebliği sunan Dr. Nihal İşbilen, şunları söyledi: Yapılan çalışmalarda daha çok dinin ve maneviyatın bağımlılıkla mücadelede olumlu etkilerinden bahsedilmektedir. Derinlemesine incelendiğinde ise din ve maneviyatın ters etki yapabildiği de gözlemlenmektedir. Dindarlığın patolojik bir şekilde oluşması, kişiye fayda sağlamanın aksine çeşitli zararlara neden olmakta ve kişinin kendi çarpık inançlarının bağımlılıkla mücadele sürecini sabote etmesine neden olmaktadır. Bişr-i Hafi sendromu olarak etiketlediğimiz bu durumda bağımlı birey, dini kaynaklı irrasyonel düşüncesiyle iradesini zayıflatan bir ümit bularak dışarıdan çok sevimli görünen ama içeriden onu içten içe yıkan ve bağımlılığını derinleştiren bir tutum geliştirmektedir. Burada kilit unsur, kişinin maneviyat dünyasının ve maneviyat profilinin doğru anlaşılmasıdır. "Bağımlılık Terapi ve Tedavisinde Manevi Danışma ve Rehberlik" konulu tebliğ sunan İrem Düzenli; manevi değerler, dua, inanç gibi uygulamaların tıbbi tedaviler kadar hastanın iyileşmesinde kullanılan yöntemlerden biri olduğunu ifade etti. Birçok araştırma sonucuna göre, dini ve manevi duygular içinde olan kişilerin daha iyi zihinsel sağlığa sahip olduklarını, bu manevi duyguların etkisiyle kişide depresyon, intihara teşebbüs ve bağımlılığın azaldığını vurgulayan Düzenli, alkol veya madde kullanmayı bırakan bireylerin daha sonra tekrar başlama durumunda kendilerine olan özsaygılarını kaybettiklerini ve bunu engellemede 'tövbe' kavramının devreye girdiğini belirtti. "Self, Religion and Culture: Implications for Counselling" konulu sunumunda Prof. Dr. Nourani Noor; insanın, beden ve ruhtan oluşması sebebiyle hem bu dünyanın hem de daha yüksek manevi dünyanın bir yaratığı olduğunun altını çizerek şunları ekledi: Allah, insanı iki zıt alemden üçüncü bir varlık meydana getirerek yaratmıştır. Muhiddin İbn Arabi'nin ruhu beden ile tabiat arasında bir berzahta görmesinin nedeni de budur. Onu diğer yaratılmışlardan farklı kılan, insanın biçimler dünyasını aşmasını ve ruhsal öteye geçmesini sağlayan bir 'bilinç'tir. Bir berzah olarak ruh, duygularla kavranabilen ile ötesi

arasında bir köprü görevi görür. Bu yüzden insanın doğası her iki gerçeği de yansıtmaya yeteneği nedeniyle özeldir.

Prof. Dr. Sefa Saygılı'nın başkanlığını yürüttüğü ikinci oturumda "Kur'an-ı Kerim Merkezli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: İnşirah Sûresi, Bakara Sûresi 155 ve Mülk Sûresi 2. Ayetler Örneği" konulu sunumunda Doç. Dr. Mustafa Naci KULA; Allah- insan ilişkisi ile ilgili bilgiler yanında bu ilişkiyi merkeze alarak insanın kendisi, toplumla ve hayatla ilişkisi açısından da önemli bilgiler sunan Kur'an-ı Kerim'in, bireyin hayatının anlam ve amacını belirlemesi ve karşılaştığı sıkıntılara ilişkin nasıl davranması gerektiğine yönelik önemli bilgileri karşımıza çıkardığını ifade etti. İnsanın varoluşsal temel sorusu olan "Niçin varım?" sorusuna "İnsanları ve cinleri bana kul olsun diye yarattım." ayeti ile cevap verilirken diğer yandan yaşadıklarının anlamına ilişkin sorularına da çarpıcı bir şekilde Bakara Sûresinde cevap verildiğini dile getiren Kula, ilgili ayette insanın hayatı boyunca korku ve açlıktan bir şeyle ki burada şey kelimesi bağlamında insanın bu durumlar karşısında kendisinin ürettiği düşünce ve eylemlerin ayetin bağlamına uygun düştüğünü vurguladı. "Maladies of the Nafs and Spiritual Wisdom in Islamic Psychology" konulu sunumunda Prof. Dr. Muhammad Tahir Khalily; nefsin hastalıklarını gadap, kıskançlık, kin, cimrilik, korkaklık, kibir, kendini beğenme, yanılısma, riya ve iğneleyici söz olarak tanımladı. Khalily, nefsi merkeze alan modern psikolojinin kökenini sadece kişiyi merkeze alan seküler bir paradigmadan aldığını, İslami psikolojinin ise temelini kişiyi bütünüyle Allah'a teslim etmekten aldığını belirtti. "Psikiyatri Kliniği ve Manevi(İslami) Psikoterapi" konulu sunumunda Dr. Öğr. Üyesi Okan İmre; eğer sağlam manevi bir inanç ve tevekkül varsa hastaların hastalıklarına sabredebildiklerini belirttikten sonra, "Niçin bu inanç mekanizmalarını destek için kullanmayalım ki? Psikiyatristler neden bu manevi noktaları ihmal ediyorlar hala anlamış değilim. Allah'a inanmasanız da, dindar olmasanız da yine de bu savunma mekanizmalarını devreye sokmanız gerekmiyor mu?" diyerek şaşkınlığını ifade etti. İmre, bazı hastaların, kanser kendilerini öldürmeden, girdikleri bunalım sonucu intihar ettiklerini söyleyerek ölümün evrenselliğini, din, dil, ırk tanımadığını dolayısıyla hastanın inandığı şekilde ölüme hazırlanması gerektiğinin önemini belirtti. "Manevi Tekâmülde Güzel Ahlak ve Verme Ahlakının Ehemmiyeti" konulu sunumunda Psikiyatrist Dr. Mustafa Merter, hastalarda uzun vadeli bir psikolojik düzelme bekleniyorsa ilaç tedavisi ve psikoterapinin yanı sıra sosyo-terapi çerçevesinde aktif bir şekilde hayır işlerine tevessül edilmesinin artık elzem olduğunu, sadece danışan ve hastaların değil, terapistlerin de motive edilmesi gerektiğini vurguladı. Merter, bütün psikolojik danışma merkezlerinin, psikoterapi kuruluşlarının ve fakültelerin psikoterapi birimlerinin, bir hayır kurumu ile entegre edilmesinin hatta aynı çatı altında olmasının gerektiğinin altını çizdi.

Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer'in oturum başkanlığını yürüttüğü üçüncü oturuma "Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Gençlerin Anlam Arayışına Etkisi" konu sunumuyla katılan manevi danışman Tuba Törnük; bireyin düşünce dünyasında anlam ve amaç bulma ihtiyacına rehberlik edecek olan manevi danışmanlık hizmetinin gencin hayata dair problemlerine din çerçevesinde çözümler bulma, duygusal dinginliği ve anlamlandırmayı sağlama, ikna edip rahatlatma görevlerini üstlendiğini belirtti. Törnük, anlam arayışındaki gençlerin; zorlu hayat koşullarının üstesinden gelebilmeleri, modern dünyanın, değişen ve dönüşen toplumsal değerlerin, gelişen teknoloji ve bilimin kuşattığı hayatlarını anlamlandırarak boşluk hissinden kurtulabilmeleri için dini, ahlaki ve manevi değerlerle donanmaları gerektiğini ifade ederek manevi danışmanlığa duyulan ihtiyacın ve manevi değer yoksunluğunun üstesinden gelebilme yolunun manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden geçtiğini belirtti. "Batıdaki Manevi Bakım Uzmanları Perspektifinden Huzurevinde Bulunan Yaşlılar (Laurens- Hollanda)" konulu bildiri ile sempozyuma katılan Arş. Gör. Dilek Bal Koçak; huzurevlerinde birçok deneyim kazanmış olan manevi bakım uzmanlarının, bu alana yıllarını verdiklerini, hangi ihtiyaca nasıl karşılık verilebileceği üzerine uzmanlaştıklarını belirttikten sonra çalışmasında on yılı aşkın bir süre Rotterdam ve çevresindeki huzurevlerinde yaşlı bireyler ile çalışan manevi bakım uzmanı Remie Jacobs ve öncesinde Hollanda Protestan Kilisesine bağlı bir papaz olarak, sonrasında ise sekiz yıl manevi bakım uzmanı olarak (Rotterdam ve çevresinde) huzurevlerinde görev alan manevi bakım uzmanı Paulien Matze ile görüşmeler gerçekleştirdiğini ifade etti. Koçak, yaptığı araştırma ile uzmanların görüşleri üzerinden Türkiye'de yaşlılara manevi bakım alanında gerçekleştirilecek çalışmalara örnek teşkil etmesini amaçladığını söyledi. "Günümüz İnsanı ve Varoluş Bunalımı" konulu tebliği sunan Prof. Dr. Nevzat Tarhan; yaşadığımız çağın en büyük hastalıklarından birisi, anlamsızlık hastalığı olduğunu ifade etti. Günümüz insanının, hastalanmadığında organlarının bile farkında olmayacak durumda olduğunu belirten Tarhan, benzer şekilde, psikolojik kökenli hastalıklar bulunmasa, kişilerin melekelerinin farkına varıp, onları da soruşturma ihtiyacı hissetmeyeceğini ifade etti. İnsanların bu asra kadar ruhu ve Yaratıcı'yı büyük çoğunlukla kabul ettiklerini, bilimsel olarak onu reddedenlerin çoğunun ya bilgisizlikten ya da tepkisel anlamda umursamadıklarından dolayı inkâr ettiklerini söyleyen Tarhan; Yaratıcıya karşı hesap verilmesinin gerekli olmadığı ve zaten de Yaratıcının olmadığı düşüncesinin, toplumları istedikleri gibi yaşama arzusuna sevk ettiğini dolayısıyla, bir dış gücün ve hesap vermenin olmayacağı düşüncesinin anlamsızlık hastalığı gibi pek çok ruhsal hastalığı doğurduğunu dile getirdi. "Contributions of Early Muslim Scholars to Psychology: M. Ashraf Ali Thanvi (1863–1943)" isimli sunumu ile sempozyuma ABD'den katılan Prof. Dr. Amber Haque; Thanvi'nin bin kadar el yazması kitabı inceleyerek yazmaya başladığını ve yazılarında

insan kişiliğine ve psikolojik bozuklukların tedavisine odaklandığını belirtti. Haque; nefis, akıl ve kalp arasındaki etkileşimleri ve nefis temizliğinin psikolojik rahatsızlıkları nasıl önleyebileceğini ayrıntılı olarak açıklayan Thanvi'nin yaklaşımında tövbenin, huzur ve mutluluğun en önemli şartı olduğunu vurguladı.

Başkanlığını Prof. Dr. Süleyman Derin yürüttüğü sempozyumun dördüncü oturumunda, "Psikolojik Danışman Adaylarının Manevi Danışmanlık ve Rehberliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" konusu ile sempozyuma iştirak eden Dr. Öğr. Üyesi Yunus Altundağ, Batı kültüründe yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip olan manevi danışmanlık alanının Türk toplumu için oldukça yeni bir kavram ve uygulama alanı olduğunu söyledi. Manevi bakım (pastoral care) ya da manevi danışmanlık (pastoral counselling) ifadeleriyle kavramsallaştırılan bu uygulama alanının, Türkiye'de Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK)'nun bir meslek alanı olarak kabul etmesi ve tanımlaması ile resmi bir boyut kazandığını vurgulayan Altundağ, manevi danışmanlığın kavramsal olarak tanımlanmasında hem yurt içi hem de yurt dışı literatüründe tam bir uzlaşmanın olmadığını, bunun temel sebebinin de maneviyat kavramının din kaynaklı ya da dinden bağımsız bir şekilde ele alınması olduğunu ifade etti. "Islamically Integrated Psychotherapy: History, Context and Ways Forward" konulu tebliği ile sempozyuma ABD'den iştirak eden Dr. Carrie M. York; İslami psikoloji kavramına karşı Batı'da büyük bir direniş olduğunu özellikle dinin psikoloji alanına girmesinden bazı psikologların çok rahatsızlık duyduklarını buna rağmen dinin, psikolojinin içerisinde bir şekilde yer aldığını belirtti. 1940'lardan itibaren APA'da yerel, kültürel ve dini psikolojiye saha açıldığını ve bu psikoloji yaklaşımlarına karşı daha pozitif bir bakış açısı oluştuğunu vurgulayan York, son dönemde Batı'da İslami psikolojiye karşı gösterilen tepkinin İslam ülkelerinden daha az düzeyde olduğunu, Batı'da bu konunun daha kolay çalışılabilir olduğunu dile getirdi. "Cognitive Behavioral Therapy and Spiritual Counseling" konulu tebliğ ile sempozyuma Endonezya'dan katılan Dr. Diana Setiyawati; din ve maneviyatın terapide ele alınmamasının en önemli nedeninin, terapistlerin dini konulardaki bilgi ve deneyim eksiklikleri ve terapi sınırlarını aşma korkuları olduğunu altını çizdi. Setiyawati; İslami terapideki en önemli unsurların, namaz kılmak, peygamberlerin hayatını model almak, özellikle depresyona girmemek için her gün Kur'an okumak olduğunu belirtti. "Manevi Danışmanlık Destekli Bir Psikoloji Danışma ve Rehberlik Merkezi Modeli: ERREM" konulu tebliği sunan Dr. Mustafa Atak; üniversite yıllarının öğrencilerin kişisel, sosyal, akademik ve mesleki alanlarda birçok yenilikle karşılaştığı, yeni sorumluluklar aldığı ve en önemlisi yeni bir yaşam tarzı edinmek durumunda kaldığı bir dönemi kapsadığı üzerinde durarak bu geçiş döneminde öğrencilerin var olan potansiyellerini geliştirmelerine, yeni beceriler kazanmalarına ve daha etkin bir yaşam sürmelerine yardımcı olacak, aynı zamanda

karşılaştıkları çeşitli sorunlara yönelik kendilerine destek olacak psikolojik danışma merkezlerine ihtiyaç duyduklarını belirtti. Bu amaçla 2009 yılında kurulan ERÜ Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezinde 13 yıllık süreçte yaklaşık 1800 üniversite öğrencisi ile bireysel psikolojik danışma görüşmeleri gerçekleştirdiklerini dile getiren Atak, başlangıçta seküler bir psikolojik danışmanlık modeli benimsenen merkezde, ihtiyaçlar ve tespitlerden hareketle maneviyat ve nefis psikolojisi merkezli çalışmalara yer vermeye başladığını ifade etti.

Başkanlığını Prof. Dr. Sefa Bulut'un yürüttüğü beşinci oturumda, "Applying Islamic Principles to Clinical Mental Health Care: Introducing Traditional Islamically Integrated Psychotherapy" konulu tebliği sunan Dr. Hooman Keshevarzi, aydınlanmada ve modern çağda önemli bilimsel başarılar elde edildiğini, bilimlerdeki uzmanlaşmaların keşiflere yol açmasıyla teolojinin, bağlamsal ve dünyevi bilimlerden çıkarıldığını ve fizik beden uzlaşmasının sağlanamaması neticesinde metafiziğin terk edildiğini ileri sürdü. Keshevarzi, bu dönemde psikolojinin, indirgemeci ve deneyci bir mantığa büründüğünü belirterek Freud'un dinin hayalgücü olduğunu iddia ettiğini, Skinner ve Watson'un, gözlem ile incelenemeyen her şeyi reddederek metafiziği tamamen terk ettiğini, postmodenitenin indirgemeciliğine meydan okuyan Rogers gibi psikologların da psikoloji alanında dini küçümsediklerini iddia etti. "Türkistan Coğrafyasının İslamlaşmasında Ahmed Yesevî'nin İlim ve İrşad Faaliyetlerinin Manevî Rehberlik Boyutu" konulu sunumunda Doç. Dr. Mehmet Şirin Ayşin; Yesevî'nin manevi rehberlik metotlarına bakıldığında dinin maslahatını iyi bilen, yaşadığı dönemi ve o dönemin insanların ihtiyaçlarını iyi tespit ederek onlara İslam dininin, inanç, ibadet ve ahlak esaslarını anladıkları bir dil ile gayet basit, anlaşılır ve sistemli bir şekilde öğreten bir entelektüel olduğunu ifade ederek Yesevî'nin, manevî rehberliğinin temellerini Kur'an ve Sünnete dayandırmış, ilim, amel ve aksiyonerliği ilke edinmiş, teşkilatçı bir anlayışa sahip, iyi insan yetiştirmeye odaklanmış, beklentisiz yaşama prensibi ile hareket etmiş, kendi el emeği ile geçinmiş manevi bir rehber ve mürşit olduğunu öne sürdü. "Spiritually-Integrated Psychotherapy: The Approach of Malik Badri" isimli tebliği ile sempozyuma İngiltere'den iştirak eden Dr. Abdullah Rothman; ünlü psikolog Malik Bedri'nin psikoterapide, tek bir yonteme ve yaklaşıma bağlı kalmadığını, kendi yaşam deneyimini ve farklı bilgi birikimini kullandığını, yaklaşımının her danışanın ihtiyacını karşılar nitelikte olduğunu, geleneksel ve teknik kalıpların dışına çıktığını ve resmi psikoterapi ritüellerinin kendisini kısıtlamasına izin vermediğini ifade etti. Rothman, Malik Bedri'nin terapisinde; danışanın tabiatındaki olumlu deneyimlerini keşfedip bu deneyimleri geliştirmesi yönünde teşvik edilmesinin, danışanın kendi deneyimini hatırlamasına rehberlik edilmesinin, danışanı Allah'ı anmaya yöneltmenin önemli olduğunu vurguladı.

Sempozyumun altıncı oturumunun başkanlığını Dr. Ebru Morgül yürüttü. “Din Hizmetlerinde Bir Tecdit mi? MDR Üzerine Bazı Teolojik ve Psikolojik Mülâhazalar” konulu sunumunda Prof. Dr. Hasan Kaplan; yeniliğe açık bir din olan İslam’da fıkıh kültürünün oldukça zengin örneklerle dolu olduğunu ancak geçmişte yaşanan bazı hadiseler nedeniyle İslam toplumunda bir içe kapanma sözkonusu olduğunu ve İslam dünyasının son yüzyılının savunma ve tartışmalarla geçtiğini ifade etti. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’in aslında dinde bir tecdit hareketi sayılabileceğini belirten Kaplan, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın MDR projesine dinde bir güncelleme şeklinde yaklaştığını zannetmediğini ama sadece cami merkezli anlayışın da bu vesileyle güncellendiğini belirtti. “Anlam Arayışı ve Manevi Danışmanlık” konulu tebliği ile sempozyuma katılan Psikiyatrist Dr. Mustafa Ulusoy; hayatındaki en büyük bunalımı psikiyatrist olunca yaşadığını belirterek çok istediği mesleğini icra etmeye başlayınca, ‘Tüm insanları tedavi etsek ne olacak? Herkes ahirete geçiyor? Yaşadığım yıllar nereye gitti?’ sorularıyla kendisinin de bir anlam arayışı sorunu yaşadığını ifade etti. Seküler ve kozmik anlam olmak üzere iki şekilde anlam bulmanın sözkonusu olduğunu söyleyen Ulusoy, sorunun çözümünde varoluşsal olarak işe yaramanın önemine vurgu yaparak insana düşenin yaratılanların güzelliğinin şahitliğini yapmak olduğunu belirtti. “Rooting Psychology in Islamic Principles” konulu sunumuyla sempozyuma ABD’den katılan Dr. Rania Awaad; dünya tarihinde ilk psikiyatri hastanesinin (bimarhane) 705 yılında Bağdat’ta kurulduğunu ve bir süre sonra da bimarhanelerin beyin ameliyatları yapılan, psikiyatri enstitüsü gibi faaliyet gösteren araştırma merkezlerine dönüştüğünü ifade etti. Hastaların rahatlaması için çiçek bahçeleri ve akan çeşmelerle dekore edilen bimarhanelerde, müzik terapi, masaj terapi, medical terapi ve yürüyüş terapisi teknikleri kullanılarak izolasyon yapılmadan psikiyatrik tedavi uygulandığını belirten Awaad, bilişsel terapidaki moral gelişimi ve motivasyon anlayışının bir tedavi yöntemi olarak bimarhanelerde yer aldığını dile getirdi. “The Significance of the Human Composition and the Channels of Knowledge for the Foundation of Islamic Psychology” başlıklı sunumuyla iştirak eden Dr. Manal Mohammed Asif; İslami anlamda insana bakışta, insanı anlamada ruhu kabul etmenin çok önemli olduğunu belirtti. Ahirete inanan kişinin mükafatlandırılacağına bilincinde olmanın dünyadaki kayıpları, kaygıları azaltacağını söyleyen Asif, bu durumun müslüman psikologlar tarafından terapidde göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etti.

Sonuç olarak ilkinin 2014 yılında Kayseri’de düzenlendiği ve süreç içerisinde psikoloji alanına maneviyat merkezli bir bakış açısı kazandıran maneviyat psikolojisi sempozyumlarının artık geleneksel hale gelerek yedincisinin düzenlenmesi oldukça önemlidir. Katılımcıların İslami psikoloji, maneviyat ve nefis psikolojisi alanlarının önemli

isimlerinden olması sempozyumun değerini daha da artırmaktadır. Psikoloji ve ilgili tüm alanlar için oldukça önemli olan bildirilerin daha önceki sempozyumlarda olduğu gibi bilimsel bir kitap olarak yayınlanması en önemli temennimizdir. Oldukça verimli, başarılı ve profesyonel bir atmosferde geçen sempozyumun düzenleme kuruluna ve sempozyuma ev sahipliği yapan İbn Haldun Üniversitesine teşekkürlerimi sunuyorum, maneviyat psikolojisi sempozyumlarının önümüzdeki yıllarda da devamını diliyorum.